

# Om landskap och landskapsanalys för väg och järnväg - ett kunskapsunderlag med fokus på begrepp och exempel



*Ulla Berglund, Malin Eriksson, Jenny Nord, Andrew Butler,  
Hans Antonson, Karin Hammarlund, Per Hedfors & Ann Åkerskog*

**Rapporter** Institutionen för stad och land · nr 1/2011



# **Om landskap och landskapsanalys för väg och järnväg**

**– ett kunskapsunderlag  
med fokus på begrepp  
och exempel**

*Ulla Berglund, Malin Eriksson, Jenny Nord, Andrew Butler,  
Hans Antonson, Karin Hammarlund, Per Hedfors & Ann Åkerskog*

Rapporter Institutionen för stad och land · nr 1/2011  
Avdelningen för landskapsarkitektur

Rapporten ges ut vid institutionen för stad och land SLU - Sveriges lantbruksuniversitet. I serien utges rapporter från avdelningarna för landsbygdsutveckling, landskapsarkitektur och miljökommunikation samt centrum för naturvägledning som alla är en del av institutionen.

Foto: när inget annat anges, Malin Eriksson

Rapporten är en del i rapporteringen av projektet Bättre landskapsanalys för transportsektorn: utgångspunkt för MKB och gestaltungsprogram

Ansvarig utgivare: Rolf Johansson

ISSN: 1654-0565

ISBN: 978-91-85735-21-1

© 2011 Ulla Berglund, Malin Eriksson, Jenny Nord, Andrew Butler, Hans Antonson, Karin Hammarlund, Per Hedfors och Ann Åkerskog, Uppsala

Institutionen för stad och land SLU

Postadress: Box 7012, 750 07 Uppsala

Besöksadress: Ulls väg 28 A-B

Telefon: 018-67 10 00

Fax: 018-67 35 12

E-post: [sol@slu.se](mailto:sol@slu.se)

[www.sol.slu.se](http://www.sol.slu.se)

## Förord

Frågan om landskapets och landskapsanalysens roll i planeringen är långt ifrån ny men har just nu en särskild aktualitet eftersom Sverige står inför en implementering av den europeiska landskapskonventionen. Det medför ökade krav på hantering av landskapsfrågor och på medverkan från allmänheten i till exempel infrastrukturprojekt. Denna rapport är den första redovisningen inom forskningsprojektet *Bättre landskapsanalys för transportsektorn: utgångspunkt för MKB och gestaltungsprogram*. Projektet utförs på uppdrag av Trafikverket. Det påbörjades under våren 2010 och beräknas vara klart hösten 2012. Dess övergripande syfte är att generellt bidra till att förbättra och säkerställa kvaliteten hos landskapsanalyser i väg- och järnvägsplaneringen. Detta ska enligt vårt uppdrag ske genom att teorier och metoder som rör landskap och landskapsanalys studeras och att vissa metoder prövas och utvecklas.

Vår beställare på Trafikverket är Anna Lindell.

Uppsala

30 juni 2011

Författarna

Ulla Berglund har huvudansvar för helheten samt för avsnitten Introduktion och Landskap, Malin Eriksson har huvudansvar för avsnittet Landskapsidentiteter och delar ansvaret för Medverkan med Andrew Butler. Jenny Nord har huvudansvar för Landskapsanalys – metoder och exempel. Hans Antonsson, Karin Hammarlund, Per Hedfors och Ann Åkerskog har bidragit med underlag och referenser inom sina kunskapsområden.

# Innehåll

---

<b>Sammanfattning</b> .....	<b>3</b>
Landskap .....	3
Identitet, karaktär och platskänsla.....	4
Medverkan .....	5
Landskapsanalys – metoder och exempel .....	6
<b>Introduktion</b> .....	<b>7</b>
Landskapskonventionen.....	7
Landskapskonventionen i Sverige .....	10
<b>Landskap</b> .....	<b>12</b>
Landskap som fysisk verklighet eller mental konstruktion .....	12
Landskap som historia eller process .....	15
Angränsande begrepp.....	16
Vardagslandskap och vanliga landskap .....	17
Landskap och transportinfrastruktur .....	18
<b>identitet, karaktär och platskänsla</b> .....	<b>20</b>
Uppfattning, mening och berättelser.....	21
Landskapets identitet – landskapets karaktär .....	22
Landskapsanknuten identitet.....	24
Transportsektorn, identitetsfrågor i praktiken.....	26
<b>Medverkan</b> .....	<b>27</b>
Rätten att medverka .....	27
Vad är medverkan? .....	28
Medverkan, makt och demokrati.....	30
Medverkan i planeringsprocessen.....	30
<b>Landskapsanalys - metoder och exempel</b> .....	<b>33</b>
Landskapsanalys eller landskapsbedömning? .....	33
Olika slags landskapsanalyser .....	34
Metoder/metodsystem för landskapsanalys.....	36
Landscape character assesement (LCA) .....	38
Historic landscape characterisation (HLC) .....	39
Värderingsprocessen .....	40
Landskapsanalys enligt ELC .....	40
Goda exempel på landskapsanalyser från praktiken .....	41
<b>Referenser</b> .....	<b>49</b>

# Sammanfattning

---

Den här texten är skriven för att möta förändringar när det gäller landskapets roll i planering för vägar och järnvägar. Vi kallar den ”kunskapsunderlag” och den ska vara en källa till bildning och utbildning i frågor som rör landskap och landskapsanalys med fokus på transportsektorn. Den europeiska landskapskonventionen (ELC), som Sverige nyligen har ratificerat medför ökade generella krav när det gäller att beskriva och bedöma landskap inför olika slags förändringar. Intresset växer för landskapets roll i planeringen. Nu behöver olika aktörer inom transportsektorn ta till sig aktuell kunskap om landskap och analys av landskap och så långt möjligt skaffa sig gemensamma referensramar i ämnet.

ELC har lett till att landskapsbegreppet har förts in i lagstiftningen i många europeiska länder och till en utveckling av metoder för människors medverkan i analys och värdering av landskap. Konventionen gäller för alla typer av landskap och har utformats med utgångspunkten att landskap förändras. Målsättningen är att förbättra förutsättningarna för att förändringarna ska ske på ett medvetet sätt genom att lyfta landskap som en politisk fråga och att uppmuntra till policys för att skydda, förvalta och planera landskap i såväl internationell som lokal skala (COE 2000a).

Vårt uppdrag för kunskapsunderlaget är att ingående beskriva begreppen landskap och identitet och redovisa andra, centrala begrepp som är relaterade till dem. Vi redogör för ELC: s förhållande till landskapet som sådant och till olika aspekter av landskap. Vi beskriver vidare vad en landskapsanalys kan vara, visar på några goda exempel och diskuterar särskilt metoder för brukarnas medverkan. Kunskapsunderlaget är den första redovisningen inom projektet ”Bättre landskapsanalys för transportsektorn: utgångspunkt för MKB och gestaltungsprogram”. Projektet har det övergripande syftet att generellt bidra till att förbättra och säkerställa kvaliteten hos landskapsanalyser i väg- och järnvägsplaneringen.

## Landskap

För att kunna beskriva eller analysera ett landskap på ett meningsfullt sätt är det viktigt att förstå hur begreppet landskap kan tolkas och helst vara enig med andra om en definition. Som **landskap** definieras i den europeiska landskapskonventionen (ELC) är det fråga om *”ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer”*. Det ligger ganska nära geografen Alexander Humboltds definition från 1845 då han beskrev landskap som *”summan av alla uttryck hos en trakt, såsom de uppfattas av människan”* Men i olika vetenskapliga traditioner har landskap länge tolkats på olika sätt och görs så ännu.

Att se landskapet rent visuellt, som en scen eller en bakgrund är vanligt i vardaglig kommunikation men förekommer också i professionella sammanhang. Olwig (2007), beskriver hur **landskap** tidigare har begränsats till att ses som antingen **sceneri**, eller under senare tid som liktydigt med **natur** eller **miljö**. Landskap enligt bl. a. ELC: s definition är både verkligt och föreställt

– det både *är* och *är* som det *uppfattas*, det både finns rent konkret och i betraktarens föreställning. Vi bör också se landskapet som en *helhet*. Att försöka dela in landskap i natur- respektive kulturlandskap betraktas i modern forskning som ofruktbart. Däremot finns det givetvis både ”naturliga” och ”männsliga” processer som pågår i landskapet och uttrycks i olika landskapskaraktärer, som vi kan uppfatta och beskriva.

Landskapsbegreppet kan användas i olika skalor, inte bara om stora områden. I princip finns ingen nedre gräns för ett landskaps storlek utan det är sammanhanget som avgör vad vi kan kalla landskap. Det har också relevans likaväl i städer som på landsbygden. Whiston Spirm skriver till exempel (1998:24) att *”en gestaltad park inte är mindre landskap än ett majsält”* och att *”Manhattan inte är mindre landskap än dess Central Park”*. Vi kan också konstatera att olika forskares tolkningar av begreppen **landskap** respektive **plats** överlappar varandra så pass att de inte går att entydigt skilja dem åt.

Vägar och järnvägar har en avgörande betydelse för människors möjligheter att uppleva landskap. Samtidigt utgör de ingrepp som kräver kunskap och respekt för de landskap med sina sociala sammanhang som berörs. Genom ELC har fokus ökat på ”vardagslandskapet”, dvs. de landskap som används och värderas av människor oavsett sådana värden som utomstående experter kan bedöma. Den bilburna trafikantens landskapsupplevelse baseras till allra största delen på synintryck, medan en cyklist eller gående upplever landskap med flera sinnen, och den som vistas i sitt vardagslandskap ofta har en djupare relation till det och därmed en annan landskapsupplevelse.

## Identitet, karaktär och platskänsla

Begreppet identitet utforskas av olika discipliner och har många definitioner. Att ha en identitet handlar i grunden om att definiera sig genom relationer. Identiteten är ett uttryck för hur människor interagerar med och förhåller sig till sin omgivning (människor/samhälle eller landskap). Den utgår därför alltid från människors iakttagelser och värderingar.

I landskapssammanhang är det möjligt att utläsa två olika identitetsbegrepp. Det ena handlar om **landskapets identitet** med utgångspunkt i de egenskaper som människor tillskriver landskapet. Det andra, som vi har valt att kalla **landskapsanknuten identitet**, behandlar individens eller gruppens känsla av anknytning till landskapet som en komponent i skapandet av den egna identiteten.

Landskapets identitet kan beskrivas som det som gör det igenkännbart och unikt. Den kan ta sig uttryck som **berättelser**, dvs. föreställningar om hur något är. Hague (2005a:4-5) sammanfattar betydelsen av berättelser för att ge den fysiska verkligheten mening: *”Det är tolkningen och berättelsen som ger identitet och det är identitet som omvandlar utrymme till plats.”* Olika individer och grupper kan uppfatta olika identiteter hos ett landskap. Hur människor uppfattar landskapets identitet, och vilken inverkan ett landskap har på den egna identitetskänslan skiljer sig beroende på vilken relation man har till landskapet.



I professionella sammanhang görs beskrivningar av **landskapets karaktär**. Begreppet karaktär används för att beskriva landskapets generella egenskaper. Den kan definieras som *"ett distinkt och igenkännbart mönster av element som förekommer konsekvent i en särskild landskapstyp."* (Swanwick m.fl. 2002:9), den ska vara allmängiltig, alltså motsvara uppfattningen hos skilda grupper av människor (Swanwick m.fl. 2002:10). Så, medan olika individer och grupper kan uppfatta olika identiteter hos ett landskap, så ska karaktären kunna uttrycka det som vi alla i princip kan enas om.

Många forskare uttrycker oro för att landskapet håller på att förlora sin identitet på grund av vår tids snabba och omfattande förändringar, samtidigt som människor längtar efter landskap att känna sig hemma i. Genom ELC erkänns landskapet som en grund för människors identitet, och allmänhetens perspektiv på landskapets identitet uppvärderas genom krav på medverkan i planering av förändringar i landskapet.

## Medverkan

Det finns flera typer av medverkan och skillnader i tolkningarna av vad som kan kallas för medverkan. Vanligtvis ses **medverkan** som en process där människor som inte tillhör den beslutsfattande myndigheten/aktören får komma till tals. I en snävare tolkning av begreppet innebär medverkan endast processer där allmänheten genom sitt deltagande garanteras inflytande på besluten.

Krav på allmänhetens medverkan finns redan idag i Plan- och bygglagen och Miljöbalken, men experternas och myndigheternas perspektiv tenderar ändå att gå före allmänhetens vardagliga problem och önskemål (RAÄ 2008).

Allmänhetens rätt till medverkan i processer och beslut som påverkar landskapet är en av de bärande tankarna i ELC. Konventionen innebär en förstärkning av demokratin genom att makten att tolka landskapet förskjuts från experten till en bredare sfär (COE 2008). Vilket också förändrar planerarens yrkesroll.

I kommunikationen med allmänheten är språket en tydlig maktfaktor, möjligheten att uttrycka sig och förstå informationen ger makt både när det handlar om ord och bild. Människor har olika möjligheter att få komma till tals. Att förstå och tillvarata kunskapen från människor med varierande bakgrund och behov är av stor vikt ur en demokratisk synvinkel (RAÄ 2008:40).

Medverkan är inte ett mål i sig, utan ett nödvändigt medel för att få tillgång till djup kunskap om landskapet. Det handlar i första hand om att skapa förutsättningar för att hitta goda lösningar sett både ur befolkningens och ur myndigheternas perspektiv. Kvaliteten på den medverkan som genomförs är helt avgörande för nyttan med processen. De vinster som lyfts fram i sammanhang där medverkansprocesser har börjat användas är att besluten blir förankrade hos allmänheten och att genomförandet av förändringarna i högre grad upplevs som positiva. Att processen i sig är resurskrävande anses uppvägas av bättre resultat och tidsvinster i senare skeden. För att få en lyckad process måste man ha väl fungerande metoder och verktyg med ramverk där

förutsättningar, roller och tillgänglig information tydliggörs (Butler 2010). Det behövs också policys, samt ekonomiskt- och tekniskt stöd från staten och andra institutioner för att undvika att medverkan reduceras till en åtgärd på papperet.

## Landskapsanalys – metoder och exempel

Kunskapsunderlaget avslutas med en redogörelse för begrepp, förutsättningar och metoder som rör landskapsanalyser i olika planeringsområden. Inledningsvis diskuteras de båda begreppen **landskapsanalys** och **landskapsbedömning** vars betydelser delvis överlappar varandra och som ofta används parallellt. I detta kunskapsunderlag använder vi begreppet landskapsanalys konsekvent för att undvika förvirring.

Olika metoder för landskapsanalys presenteras med särskilt fokus på de båda engelska metoderna **Landscape Character Assessment (LCA)** och **Historic Landscape Characterisation (HLC)**. Dessa är speciellt intressanta då de tydligt svarar till de krav som ställs på landskapsanalyser enligt den europeiska landskapskonventionen. Avslutningsvis beskrivs och kommenteras några exempel från praktiken. Dessa kommer från olika kontexter och har olika syften men de är alla goda exempel på hur man kan arbeta med landskapsanalyser i olika planeringssituationer, bland annat för transportinfrastruktur.

# Introduktion

---

Fokus för den här texten är landskapets roll i planering för vägar och järnvägar. Vi kallar den ”kunskapsunderlag” och den ska vara en källa till bildning och utbildning i frågor som rör landskap och landskapsanalys, särskilt för transportsektorn. Internationellt kan vi se ett ökat intresse för landskapet i den fysiska planeringen, och den europeiska landskapskonventionen (ELC) som Sverige nyligen ratificerat (Regeringens skrivelse 2010) medför ökade generella krav när det gäller att beskriva och bedöma landskap inför olika slags förändringar. Inför en implementering av konventionen behöver aktörerna inom transportsektorn ta till sig aktuell kunskap i ämnet. För en effektiv och säker kommunikation mellan de olika parter och professioner som är inblandade i planering av infrastruktur är det också viktigt att skapa en gemensam uppfattning kring centrala begrepp som rör landskap. Med utgångspunkt i ELC ska den här texten bidra till en sådan utveckling.

Vägverket (2009:56:29) fastslog i sin strategiska plan för 2008– 2017 att landskapsanalys och gestaltningsprogram skulle göras för alla vägprojekt i det statliga vägnätet från och med 2010. Även om detta ännu inte realiserats finns ambitionen kvar och är en bakgrund för vår forskning. Metoderna för landskapsanalys har successivt utvecklats, men det kan ändå konstateras att kvaliteten och inriktningen på analyserna varierar och att till exempel frågor som rör brukarnas uppfattning om sina vardagslandskap inte behandlas i enlighet med ELC: s intentioner.

I vårt uppdrag för kunskapsunderlaget ingår att noga beskriva begreppen landskap och identitet och att redovisa andra, centrala begrepp som är relaterade till dem. Vi redogör för ELC: s förhållande till landskapet som sådant och till olika aspekter av landskap. Vi beskriver vidare vad en landskapsanalys *kan* vara, visar på några goda exempel och diskuterar särskilt metoder för brukarnas medverkan. Texten baserar sig till stor del på forskning, såväl svensk som nordisk och internationell men också på officiella dokument, och beskrivningar av genomförda projekt. Strävan har varit att sammanfatta och klargöra kunskapsläget inom ämnesområdet, med relevans för praktiken men med bibehållande av viktiga nyanser när det till exempel finns konkurrerande uppfattningar inom forskningen. När det gäller citat på främmande språk har vi valt att ibland översätta, för att förenkla förståelsen. Ibland har vi bedömt det som viktigt att visa dem i original. Kunskapsunderlaget är den första redovisningen inom projektet ”Bättre landskapsanalys för transportsektorn: utgångspunkt för MKB och gestaltningsprogram”. Projektet har det övergripande syftet att generellt bidra till att förbättra och säkerställa kvaliteten hos landskapsanalyser i väg- och järnvägsplaneringen.

## Landskapskonventionen

ELC tillkom för att fylla det juridiska tomrummet kring landskapet sett ur ett helhetsperspektiv och kompletterar på så sätt tidigare konventioner för skydd av sektorsintressen (COE 2000a). Konventionen har lett till att landskapsbegreppet har förts in i lagstiftningen i många europeiska länder och till en utveckling av metoder för deltagandeprocesser (COE 2008). Arbetet med att

ta fram ELC startade 1994 då Europarådets kongress för lokala och regionala organ (CLRAE) satte samman en arbetsgrupp för att göra det första utkastet till konventionen efter påtryckningar inom CLRAE och World Conservation Union (COE 2000a). Konventionen öppnade för underskrift år 2000, sedan dess har 38 länder undertecknat den, däribland Sverige, 2001 (COE 2011).

Konventionen är uppmärksammas även utanför Europa. Stephenson (2008), Nya Zeeland, skriver exempelvis om ELC som en reaktion på bristen av hänsyn till landskapets identitetsskapande egenskaper som ett globalt problem. IFLA (International Federation of Landscape Architects) arbetar för närvarande med att utveckla en global landskapskonvention (IFLA 2010-09-01).

**Landskap** definieras i ELC, artikel 1a som *"ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer"* (COE 2000b). Konventionen gäller för alla typer av landskap och har utformats med utgångspunkten att landskap förändras. Målsättningen är att förbättra förutsättningarna för att förändringar ska ske på ett medvetet sätt genom att lyfta landskap som en politisk fråga och att uppmuntra till policys för att skydda, förvalta och planera landskap på såväl internationell som lokal skala (COE 2000a).

**Landskapsplanering** definieras i ELC, som *"kraftfulla framtidsinriktade åtgärder för att förbättra, återställa eller skapa landskap."* (COE 2000b: 1f) Det är den definitionen av planering som vi utgår från i den här texten.

Konventionen ställer krav på ett helhetsperspektiv i alla typer av planering som påverkar landskap. Europarådet pekar ut transportsektorn som ett exempel där det är viktigt att konventionen får genomslag (COE 2000a). Transportsektorn berörs huvudsakligen av artikel 2-6 som behandlar konventionens omfattning och krav på åtgärder (se utdrag ur konventionen nedan).

Allmänhetens medverkan i frågor som rör landskapets skydd, förvaltning och planering är en central punkt i ELC. Riksantikvarieämbetet och Nordiska ministerrådet, som båda har arbetat med att sätta in konventionen i en nordisk kontext, ser kraven på medverkan som en utveckling av demokratin (Nordiska ministerrådet 2003:9, RAÄ 2008:14). I Europarådets rekommendationer för implementeringen av ELC förtydligas betydelsen av landskapsbegreppet (COE 2008).

Hur landskapskonventionens budskap och definitioner förhåller sig till de begrepp som utreds i den här texten utvecklas under respektive kapitel.

## **KAPITEL I – ALLMÄNNA BESTÄMMELSER**

### **Artikel 2 – Räckvidd**

Om inte annat följer av bestämmelserna i artikel 15 är denna konvention tillämplig på parternas hela territorium och omfattar natur-, landsbygds-, stads- och förortsområden. Den inbegriper landområden, inlandsvatten och havsområden. Den avser landskap som kan anses som särskilt värdefulla såväl som vardagliga landskap och vanvårdade landskap.

### **Artikel 3 – Mål**

Konventionens mål är att främja skydd, förvaltning och planering av landskap samt att organisera europeiskt samarbete i landskapsfrågor.

## **KAPITEL II – NATIONELLA ÅTGÄRDER**

### **Artikel 4 – Ansvarsfördelning**

Varje part skall genomföra denna konvention, i synnerhet artiklarna 5 och 6, enligt sin egen kompetensfördelning, i enlighet med sina grundlagsenliga principer och administrativa ordningar, och i överensstämmelse med subsidiaritetsprincipen, samtidigt som hänsyn tas till den europeiska konventionen om kommunal självstyrelse. Utan att göra avsteg från bestämmelserna i denna konvention skall varje part harmonisera genomförandet av denna konvention med sin egen politik.

### **Artikel 5 – Allmänna åtgärder**

Varje part förbinder sig

a att i lag erkänna landskapet som en väsentlig beståndsdel i människornas omgivning, ett uttryck för mångfalden i deras gemensamma kultur- och naturarv samt en grund för deras identitet,

b att fastlägga och genomföra en landskapspolitik som tar sikte på skydd, förvaltning och planering av landskap genom att vidta de särskilda åtgärder som anges i artikel 6,

c att införa förfaranden för medverkan från allmänheten, lokala och regionala myndigheter och andra parter med intresse för att utforma och genomföra den landskapspolitik som anges i punkt b ovan,

d att integrera landskap i sin regional- och stadsplaneringspolitik och i sin politik inom kultur, miljö, jordbruk, ekonomi och på det sociala området samt i alla andra politikområden som kan ha direkt eller indirekt inverkan på landskap.

### **Artikel 6 – Särskilda åtgärder**

#### ***A Ökad medvetenhet***

Varje part förbinder sig att öka medvetenheten i det civila samhället, privata organisationer och hos offentliga myndigheter om landskapens värde, deras roll och om förändringar i landskapen.

### ***B Utbildning***

Varje part förbinder sig att främja

a utbildning för specialister i landskapsvärdering och landskapsförvaltning,

b tvärvetenskapliga utbildningsprogram i landskapspolitik, skydd, förvaltning och planering av landskap, för yrkesmän i den privata och offentliga sektorn och för berörda organisationer,

c kurser på skolor och universitet som, inom de berörda ämnesområdena, tar upp landskapets värden och frågor som uppkommer i samband med skydd, förvaltning och planering av landskap.

### ***C Kartläggning och värdering***

1 Varje part förbinder sig att, med aktiv medverkan av berörda parter, i enlighet med artikel 5 c, och i syfte att förbättra kunskapen om sina landskap

a . i att kartlägga sina egna landskap över hela sitt territorium,

ii att analysera landskapens särdrag och de krafter och påtryckningar som omvandlar dem,

iii att lägga märke till förändringar,

b att värdera de landskap som har kartlagts på detta sätt, och ta hänsyn till de särskilda värden som berörda parter och den berörda befolkningen tillskriver dem.

2 Detta kartläggnings- och värderingsarbete skall vägledas av den utväxling av erfarenheter och metoder som organiseras mellan parterna på europeisk nivå i enlighet med artikel 8.

### ***D Mål för landskapskvalitet***

Varje part förbinder sig att utarbeta mål för landskapskvalitet för de landskap som har kartlagts och värderats i enlighet med artikel 5 c.

### ***E Genomförande***

För att genomföra landskapspolitiken förbinder sig varje part att inrätta instrument som syftar till att skydda, förvalta och/eller planera landskapet.

Konventionstexten finns tillgänglig i sin helhet på:

<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsConvention/swedish.pdf>

## **Landskapskonventionen i Sverige**

I Sverige träder ELC i kraft den 1 maj 2011 (COE 2011).

Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag att initiera arbetet med ett förslag till hur konventionen ska tillämpas i Sverige (Kulturdepartementet 2010).

De strukturella och juridiska förutsättningarna för att implementera ELC i Sverige har utretts av Nordiska ministerrådet i Nordisk kontext och av Riksantikvarieämbetet på nationell nivå.

**Nordiska ministerrådet** (2003) genomförde ett ettårigt projekt med start hösten 2001 där de har tolkat landskapskonventionens innehåll och identifierat vilka områden som bör prioriteras i de nordiska länderna i samband med införandet av konventionen. Målet att *”løfte fram landskapet som*

en tydlig og selvstendig verdi i de nordiske land” (2003:14) var en central utgångspunkt i arbetet. De områden som behandlas som gemensamma utmaningar är:

- å se natur- og kulturdimensjonene i landskapet i sammenheng,
- å løfte fokus fra enkeltobjekter og småarealer til helheter og større landskap,
- å etablere landskapet som et planleggings- og politikkområde på alle nivåer og
- å øke befolkningens kunnskap, engasjement og medvirkning i landskapsarbeidet.

(Nordiska ministerrådet 2003:14)

Nordiska ministerrådets rapport finns tillgänglig på:

<http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2003-550>

**Riksantikvarieämbetet** fick 2006 ett regeringsuppdrag att göra en utredning kring genomförandet av ELC i Sverige, slutrapporten kom i januari 2008. Riksantikvarieämbetet (2008: 9-15) föreslår bland annat att:

... en interdepartemental arbetsgrupp tillsätts för att se över hur landskapskonventionens intentioner ska kunna införas och tydliggöras i berörd lagstiftning.

... kraven på delaktighet och tillvaratagande av lokal kunskap stärks i arbetet med skydd, förvaltning och utveckling av landskap.

... ett ändamålsenligt system skapas för försörjning av kunskapsunderlag och data för skydd, förvaltning och utveckling av landskapet på nationell, regional och kommunal nivå.

... befintliga uppföljningssystem koordineras för att ge en mer samlad och ändamålsenlig landskapsuppföljning utifrån behovet av ett helhetsperspektiv på landskapet.

... berörda centrala myndigheter gemensamt utvecklar former för systematiska, återkommande, nationella analyser av socioekonomiska förhållanden som utgör drivkrafter för förändringen av landskapet.

Riksantikvarieämbetet (2008:5) anser att implementeringen av landskapskonventionen har potential att effektivisera samordningen mellan sektorsmyndigheterna genom förändringar av de befintliga strukturerna och ett utökat ansvar för landskapet sett ur ett helhetsperspektiv. Detta skulle innebära att konflikter i landskapsfrågor kan hanteras tidigare eller undvikas helt.

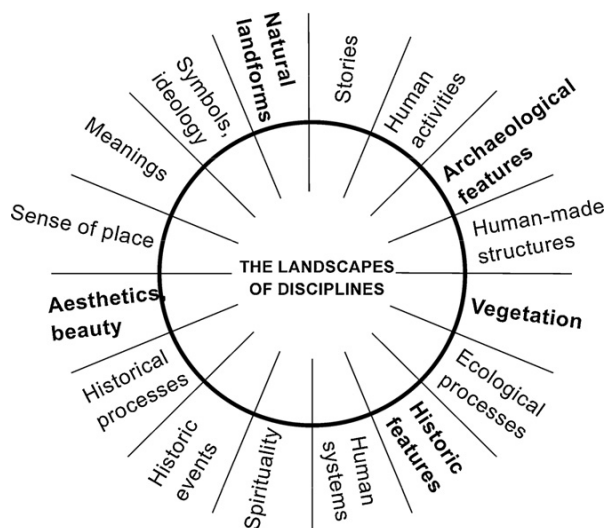
Riksantikvarieämbetets rapport finns tillgänglig på:

[http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf)

# Landskap

För att kunna beskriva eller analysera ett landskap på ett meningsfullt sätt och kommunicera om landskap är det viktigt att förstå hur begreppet landskap kan tolkas och helst vara enig med andra om en definition. Som **landskap** definieras i den europeiska landskapskonventionen (ELC) är det fråga om "ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer" (COE 2000b). Det innebär att ett

område framträder som landskap först när människor *uppfattar* det som sådant, dvs. när det finns en sådan mental föreställning. Men det förutsätts också att den karaktär som människor kan uppfatta grundar sig i fysiska processer. ELC:s definition är utgångspunkt för den här texten, men den är inte självklar utan kan tolkas på olika sätt. Dessutom finns många andra sätt att definiera landskap. Olika vetenskapliga discipliner och andra intresser i landskapet tenderar att använda begreppet utifrån egna premisser.



Uppställning av de vanligast identifierade aspekterna på landskapet i formella landskapsvärderingar. Figur hämtad ur Stephenson (2008), enligt medgivande.

I nordisk tradition används begreppet landskap som beteckning på ett avgränsat landområde och det folk som bor där med sina hävdvunna seder nedtecknade i lagar (Olwig 2004). I Sverige har vi 25 landskap från Skåne i söder till Lappland i norr. Tillkomsten av dessa landskap, som skedde under medeltiden, har en geografisk och maktpolitisk grund. Även om de idag mist sin maktpolitiska roll är de fortfarande fast förankrade i vår vardag och har betydelse för till exempel hemkänsla och identitet och har därmed också en anknytning till ELC:s landskapsdefinition.

## Landskap som fysisk verklighet eller mental konstruktion

**Landskap** har sedan länge också förståtts som avbildningar av naturscenerier i konsten, i landskapsmåleriet (se t.ex. Olwig 2004). Att se landskapet som något vi uppfattar strikt visuellt, som en scen eller kuliss är också vanligt i vardaglig kommunikation. I en vanlig kontorsskrivare kan vi till exempel välja mellan "landskap" och "porträtt", det vill säga liggande respektive stående format. Betoningen av det visuella finns även i begreppet **landskapsbild**, som vi kan se användas i till exempel landskapsanalyser från 1970-talet och framåt. Enligt dåvarande Naturvårdslagen från 1964 kunde landskapsbilden ges ett särskilt skydd i den fysiska planeringen. Men det



ersattes redan 1975 med särskilda bestämmelser till skydd för naturmiljön. Landskapsbilden sågs då ofta som en generell aspekt av natur- och kulturmiljön (t.ex. Bucht m.fl.1996). Fortfarande används begreppet i olika styrdokument såsom lagar och miljökvalitetsmål (Antonson 2008) såväl som i landskapsanalyser inför planerade landskapsförändringar.

Flera forskare är kritiska mot betoningen av just synintrycken. Sociologen John Urry skriver (1992:177): *"Synen betraktas inte som det ädlaste sinnet, utan som det mest ytliga, som blockerar verkliga upplevelser vilka inkluderar andra sinnen."* (Urry 1992:17, författarens översättning). Landskapsarkitekten Per Hedfors konstaterar att intryck från flera olika sinnen sällan beskrivs i praktiken. Anledningen är troligen att andra förnimmelser av landskapet än de visuella upplevs som tillfälliga eller elementära. (Hedfors 2003). Bucht m.fl. (1996:8) föreslår begreppet **landskapsupplevelse**, för den mer individuella upplevelsen via sinnesintryck.

Landskapsarkeologen Jenny Nord skriver att hon skiljer på **landskap** och **miljö**, där miljön alltid är närvarande medan landskapet är en mänsklig konstruktion (Nord 2009:32). Nord, precis som många andra forskare, pekar, förutom på ELC, också på en definition av geografen Alexander Humboldt från 1845 där han beskriver landskap som *"summan av alla uttryck hos en trakt, såsom de uppfattas av människan"* (från Ermischer 2004:371). Med "alla uttryck" förstås här *"naturens uttryck likaväl som kulturens, geografiska, geologiska, artistiska och alla andra uttryck man kan tänka sig"*(författarens översättning). Likheter med ELC:s definition är slående. Konstruktionen kan också uttryckas såsom landskapsprofessor Paul Selman gör (2006:14) att det är människors uppfattningar som gör landskap av land.

Den amerikanske geografen Carl O. Sauer framhåller morfologins betydelse i uttrycket "land shape" (Sauer 1925). I sin forskning betonade Sauer helheten i landskapet, d.v.s. att natur och kultur (människa) är beroende av varandra. Hans fokus låg mycket på landskapens objekt eller former, såsom stenvägar, stängsel, åkerformer etc. Eftersom han var tyskättad kunde han tillgodogöra sig till exempel von Humboldts alster. Men bakom formerna studerades också deras funktion, och senare även förändring, d.v.s. de processer som har lett fram till att det ser ut som det gör.

Geografer står för Sveriges äldsta forskningstradition om landskap. Två tidiga inriktningar var historisk geografi (Elg 1986) och regionalgeografi (Widgren 1994). Båda har fortfarande betydelse för dagens sätt att studera och tolka landskap, inte minst med beaktande av ELC:s formuleringar. Sporrang har exempelvis gjort flera regionala indelningar av Sveriges geografi utifrån landets karaktär, bl.a. i nationalatlasen (Wastenson och Helmfrid 1996) och Antonson (2006) har gjort en snarlik åt Vägverket. Fossila spår i landskapet har studerats (Lindquist 1968) liksom modernare inslag (Jansson 2011) inklusive de bakomliggande processerna.

Även ekologer forskar om landskap, och det är vanligt att begreppet landskapsskala används. Många gånger handlar det om ett arealbestämt landområde med vissa homogena drag, en sorts mosaik där en samling av lokala ekosystem repeteras på ett likartat sätt över ett kilometervitt område (Forman 1995). ELC definierar dock inte landskap som en skala utan ett område, och termen börjar fasas ut.

Sporrong m.fl. påpekar vidare att **landskap** ofta förväxlas med **natur** och menar att det beror på inverkan av landskapsmåleriet. Denna förväxling påtalas också av Olwig (2007), när han beskriver hur **landskap** tidigare har begränsats till att ses som antingen **sceneri**, eller under senare tid som liktydigt med **natur** eller **miljö**. Olwig (2004) diskuterar språkets betydelse för hur vi inom Europa tolkar landskapsbegreppet olika, men vi går inte vidare in på det här. Inte heller kommer vi att behandla mer naturvetenskapliga definitioner som t.ex. ser landskap som detsamma som landform eller beskriver det endast i form av habitat och spridningskorridorer. Här försöker vi istället förhålla oss nära landskapskonventionens sätt att tolka landskapet – som en helhet.

*“Landskap är en helhet, vars naturliga och kulturella delar ses tillsammans, inte separat.” (COE 2000a, punkt 39, författarens översättning)*

Men finns då landskap i verkligheten eller bara i människors föreställningar? Meinig (1976) menar att vi aldrig är i landskapet – att det ligger framför våra ögon men blir verkligt först när vi blir medvetna om det. Selman (2006:3) skriver att landskap är både ”verkliga”, det vill säga, hyser fysiska och ekologiska system, och ”imaginära/föreställda”, det vill säga, känns igen av människor genom olika intryck. Olwig (2004:61) uttrycker sig på liknande sätt. Han skriver att landskap är både en representation och det som representeras och att båda ömsesidigt formar varandra. Så kan vi tolka landskapskonventionens landskapsbegrepp. Det innebär, hur som helst, att **landskap**, som vi använder begreppet här, är beroende av människors uppfattningar.



*Landskapet är både verkligt och imaginärt. Här syns den omvälvande förändring i småländska skogarna som orsakades av stormen Gudrun.*

Oavsett vad som finns rent materiellt är det bara genom våra sinnen och i förhållande till våra erfarenheter, kunskaper, intressen mm. som vi kan uppfatta landskap. Det verkliga och det imaginära kan inte åtskiljas. Etnologerna Katarina Saltzman och Birgitta Svensson (1997:9) sammanfattar denna dubbelhet i två meningar: *”Landskapet finns hos betraktaren. Samtidigt finns landskapet också som en högst konkret fysisk verklighet.”*

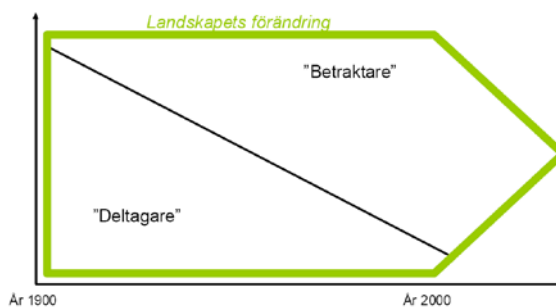
*”Landskapet är någonting så självklart att vi sällan reflekterar över det. Det bara finns där, omger oss och utmanar oss. Ändå är det så rikt och mångfacetterat. Men landskapet är inte någon kuliss, som bildar bakgrund till det mänskliga livet, för samtidigt som människan lever i landskapet lever landskapet i människan.” (Saltzman och Svensson 1997:9)*

## Landskap som historia eller process

Det är förstås också så, och har alltid varit, att landskapet påverkas av hur vi uppfattar det, det vill säga att människors uppfattningar påverkar vad vi faktiskt gör med och i landskapet. Uppfattningarna i sin tur påverkas av hur vi lever och försörjer oss, vilken teknik som finns, vilka vanor och grundläggande värderingar vi har etc. Vi ser olika värden, möjligheter och problem i landskapet beroende på våra syften med det vi gör i och med det (se t.ex. Salzman och Svensson 1997). Geograferna Setten (2006) och Antonsson (2008, 2011) noterar lantbrukarnas speciella relation till de landskap de brukar, där själva aktiviteten (brukande) gör landskap, inte nödvändigtvis spåren av aktiviteten (exempelvis stenmurar) som exempelvis antikvarier lyfte fram som viktiga komponenter av landskapet. Utan arbete inget landskap. Människor uppfattar alltså samma landskap på olika sätt och värderar företeelser i landskapet olika. I vår tid är de flesta människor "konsumenter" av landskap, som boende eller besökare, medan allt färre arbetar direkt i landskapet (RAÄ 2008:20).

Med tiden ändras samhällets syn på olika företeelser och därmed synen på vad som är värdefullt i ett landskapssammanhang. Gerhard Ermischer (2004) kommenterar hur rykande fabrikkorstenar framstod som attraktiva symboler för framåtskridande i 1800-talets avbildningar av landskap, medan han antar de skulle ge mer negativa associationer idag. Snabbjärnvägar och avancerade väglösningar kan idag symbolisera ett högteknologiskt samhälle och därför uppfattas positivt av många, men är också ofta omstridda och negativt laddade för andra.

Ermischer (2004) visar många exempel på hur olika äldre tekniker och lokala seder påverkar också det landskap som vi upplever och värdesätter idag. Vi kan alltså tala om att landskapet har ett tidsdjup, där vi kan se lager på lager av spår från olika naturliga processer och av människors bruk genom tiderna. Salzman och Svensson (1997:12) skriver att landskapet måste ses som en kulturell process eftersom:



*Figur hämtad ur Riksantikvarieämbetets förslag till genomförande av den europeiska landskapskonventionen (2008:20) som beskriver hur "Antalet människor som har landskapets som verkstadsgolv har minskat dramatiskt under hundra år. Idag utgör merparten av befolkningen betraktare." Enligt medgivande.*



*Människor har i stor utsträckning övergått från att arbeta i landskapet till att bli "konsumenter" av upplevelser. Den förändringen förändrar också synen på olika företeelser i landskapet.*

*”Människor skapar sin historia och sitt landskap samtidigt som landskapet och historien skapar dem”*. Torsten Hägerstrand (1994:7) betonar förvaltningens betydelse och påpekar att den förutsätter att vi förstår och respekterar landskapet som en *”totalitet, genomvävd av inbördes beroenden”*.

## Angränsande begrepp

Hur förhåller sig då **landskap** till näraliggande begrepp som **plats** (place) och **rum/utrymme/rymd** (space)? Till den frågan finns inte något entydigt svar, utan många olika tolkningar. Nord (2009), liksom Salzman och Svensson (1997) och Setten (2006) använder plats som en synonym till landskap, medan t.ex. landskapsarkitekten Whiston Spirm (1998:16) menar att **plats** – precis som **miljö** betecknar något fysiskt avgränsat som till skillnad mot **landskap** inte inbegriper människor. Hon menar att landskapet är ett uttryck för aktiviteter och idéer på en plats. Selman, som förespråkar **landskap** som ”ramverk” för fysisk planering (spatial planning), menar att **landskap** också förenar **rum** (space) och **plats** (place). Här är rummet ett gränslöst sammanhang (fysiskt och mentalt) som kan delas in i olika landskap, som i sin tur även uppfyller kriterierna för en plats (qualities of ’placeness’), det vill säga, det kan kännas igen genom sina specifika egenskaper (Selman 2006:2). Selman påpekar också (s. 28) att ett landskap inte kan förstås fritt från sitt fysiska **läge** (site) sett i ett större sammanhang.

Landskapsbegreppets förhållande till skalan är en annan fråga utan givet svar. Stahlschmidt och Nelleman (2009:6) skriver att för att kallas landskap bör något vara stort nog att rymma de ”mönster och processer” som är aktuella att hantera. De menar att det i praktiken kan handla om hundra m<sup>2</sup> likaväl som många hundra km<sup>2</sup>. Tills vidare kan vi instämma i den definitionen, dvs. att landskap inte har någon specifik skala, att sammanhanget får avgöra vad vi kallar landskap.

När det gäller förhållandet till **urbant/ruralt** tycks forskarna idag instämma med ELC: s uppfattning, det vill säga att **landskap** har relevans likaväl i städer som på landsbygden. Whiston Spirm skriver till exempel (1998:24), att *”en gestaltad park inte är mindre landskap än ett majsfält”* och *”Manhattan inte mindre landskap än dess Central Park”* (översättningar författaren). Enligt ELC är det heller inte meningsfullt att separera **natur** och **kultur** i förhållande till landskap, utan dess aspekter ska ses i ett sammanhang utifrån människors uppfattningar av landskapet som en helhet (COE 2000a). Den uppdelningen används ändå flitigt i vetenskapliga såväl som populära texter och offentlig handlingar när man vill beskriva vad som bygger upp landskapet. Men det är improduktivt, menar Wylie (2007:11) att tänka på natur och kultur som något som producerar landskap. Istället bör man utgå från ”landskapet i praktiken” dvs. vardagliga vanor och händelser som till exempel promenader, trädgårdsarbete, bilkörning och byggande.

Vi kan till slut konstatera att **landskap** och **plats** ofta ses som mycket näraliggande begrepp som det är svårt eller omöjligt att entydigt skilja på (se vidare t.ex. Sampson och Goodrich 2009). Vi kan använda begreppen växelvis beroende på vilken skala vi arbetar i. Vi kan å ena sidan se olika platser i ett landskap men också anse att en plats rymmer ett eller flera landskap. I båda fallen skulle denna plats kunna vara till exempel en stad – som vi också kan se som ett landskap.

## Vardagslandskap och vanliga landskap

I ELC betonas betydelsen av ”alla landskap” och alla människors uppfattningar av landskap. De som bor och verkar i ett landskap kan förstå det intuitivt genom en lång erfarenhet och berättelser från tidigare brukare, besökaren kan forma sin uppfattning mer utifrån sinnesupplevelser medan experten kan ”läsa” landskap utifrån sina ämneskunskaper. Alla har rätt till sin uppfattning.

**Vardagslandskapet**, det landskap där människor bor och vistas, lyfts fram som en förutsättning för människors fysiska, psykiska och intellektuella välbefinnande (COE 2008). Riksantikvarieämbetet (RAÄ 2008:25) påpekar att vardagslandskapet tidigare haft ett begränsat skydd i planeringen, men att det genom landskapskonventionen jämföras med de ”särskilt värdefulla landskapen”. Här kan ingen expert som kommer utifrån på egen hand bedöma vad som är värdefullt i ett landskap eller hur det ska hanteras. Liksom landskapet formas genom människors uppfattningar måste bedömningar av landskapet göras med hjälp av berörda människor.

Salzman skriver om ett ”vanligt landskap”, ett uttryck som hon antar aldrig skulle användas av de som bor i det. Hon hävdar att det för många är ”otänkbart

*att överhuvudtaget jämföra sin bygd med något annat landskap. Det landskap som är ens dagliga omgivning är också en del av ens identitet”* (Salzman 1997: 166)

Vardagslandskapet i stadens utkant, det övergångslandskap där stad och land möts, ses ofta som sämre än andra landskap då de inte sällan präglas av förfall och vanvård i väntan på exploatering eller är trasiga och fulla av ”impediment” mellan vägar, på- och avfartsramper. Enligt ELC värderas även sådana ”vanvårdade” landskap. Flera forskare, till exempel Lövgren (1997), kritiserar dessa landskap för sina brister men ser också att de används och värderas av människor.



*”Det är i detta vardagslandskap som anspråken kommer att tätna i framtiden och det är också här som förhandlingens praktik är mest komplex.*

*Verkligheten har helt enkelt blivit trängre och mer komplicerad. Ingen äger ensam landskapet och ingen ensam äger alla svar. Fler vill ha inflytande i samma landskap och olika utmaningar hopas på varandra.”* (RAÄ 2008:18) Uppsala.

## Landskap och transportinfrastruktur

Människors vägar, stigar och stråk finns i alla befolkade landskap och har en väsentlig del i forandet av landskapet, både fysiskt och genom det flöde av idéer som följer människors förflyttningar. I en publikation från Europarådet med "riktlinjer" för vägdesign (Español 2009:14) konstateras att vägen och landskapet har ett långt, nära och fruktbart förhållande, men som de senaste decennierna ofta försvagats genom att farten fått orimligt stort fokus. I samma skrift betonas såväl vägars betydelse för människors möjligheter att uppleva landskap som kravet att respektera de landskap med sina sociala sammanhang som vägar dras igenom.



*"Vägar spelar en viktig roll i underhållet och uppskattningen av landskapets kvalitet." (COE 2009:35)*



*Väg och järnväg utgör ofta barriärer både fysiskt och visuellt. Upplevelsen av tudelning förstärks när korsande trafik av trafiksäkerhetsskäl tvingas gå i tunnel. Älmhult. Foto: Ulla Berglund.*

Landskapsupplevelsen från vägen – resupplevelsen kan enligt Bucht m.fl. (1996:47) beskrivas med kriterierna förståelse/ identitet, orienterbarhet och variation/rytm som svarar på frågor av typen: "Varför ser landskapet ut så här?" "Var befinner jag mig?" och "Hur ska vägen utformas för att ge omväxling och upplevelser på resan?". Här exemplifieras bara upplevelse via synen. Det räcker förstås inte alltid, men för den som färdas i bil och upplever landskapet genom vindrutan dominerar det visuella sinnet starkt (Appleyard m.fl. 1964; Schafer, 1977).

Nya och utvidgade bilvägar såväl som järnvägar orsakar förändringar i människors vardagslandskap. I bästa fall uppfattas det positivt men protester från lokalbefolkningen är knappast ovanligt. Enligt ELC, är det en självklar skyldighet för den som arbetar med exploateringsföretag att aktivt verka för bevarande och utveckling av kvaliteter i alla landskap och att seriöst hantera allmänhetens synpunkter på det som påverkar deras vardagslandskap. Expertens roll som kommunikatör är här att kunna lyfta fram relevanta aspekter av landskapet för att underlätta bedömningen från alla berörda parter.

*"Landskap måste bli en allmän politisk fråga, eftersom det spelar en viktig roll för välbefinnandet hos européerna vilka inte längre är beredda att acceptera förändringar i deras omgivningar genom teknisk och ekonomisk exploatering där de inte har något att säga till om." (COE 2000a, författarens översättning)*

I dagens landskap finns många spår av mycket gamla vägar. I Sverige kan vi till exempel fortfarande gå på "hålvägar" från förmodern tid. Och gående transporterar vi oss nu som förr. Antrop (2005) skriver om vägar från romartiden som ligger kvar i landskapet ännu. Samtidigt menar han att historiska landskapsförändringar som varit förödande i sin tid inte nödvändigtvis lämnat synliga spår till vår tid. Vägar kan alltså uppfattas som antingen tillfälliga eller permanenta inslag i landskapet sett i olika tidsperspektiv.

Socialhistorikern Wolfgang Schivelbusch har beskrivit hur landskapsupplevelsen förändrades med den ökande hastigheten som järnvägsresandet innebar. Landskapet, upplevt genom tågfönstret, framstod som "en annan värld", som vore den filtrerad genom tekniken (1986:24).



*Infrastrukturstråk med järnväg, bilväg och luftburna ledningar mot Uppsala från nordväst.*

När vi reser konsumerar vi landskapet som en "produkt", skriver Svensson (1997:41) med hänvisning till Schivelbusch. Löfgren (1997:62-63) skriver om resandet på motorvägen, där det gäller att anpassa sig till rytmen, att följa med strömmen i en "transitvärld, där rastplatser, bensinmackar och vägkrogar" befolkad av anonyma, långväga bilister och där avstånd räknas i timmar och minuter snarare än i kilometer. Här är det horisontlinjen snarare än förgrunden som fångar blicken. Och det är synen som i stort sett betyder något för landskapsupplevelsen, medan både ljud och dofter ger viktiga signaler till vandraren. Men, skriver Löfgren, det är viktigt att inte se detta i ett nostalgiskt **förr** och **nu** utan se det som olikartade "sinnligheter". Vi kan helt enkelt konstatera att också resande kan ha olika perspektiv på landskapet utifrån färdstätt och hastighet, som också ska beaktas i planeringen precis som vardagslandskapets värden för den som bor och verkar i det, och de särskilda värden som vissa landskap bedömts ha.

# Identitet, karaktär och platskänsla

---

I ELC är identitetsfrågan central i samband med allmänhetens medverkan i planeringen (se Medverkan). Begreppet identitet utforskas av olika discipliner tolkas på olika sätt och används i praktiken i olika betydelser. Ett medvetet förhållningssätt och en genomtänkt definition av **identitet** ser vi som en nödvändig ingång till den dialog kring landskapets associativa värden som varje planerare bör kunna föra. Här redovisar vi översiktligt exempel på hur identitet tolkas och användas. Vi resonerar också kring förhållandet till närliggande begrepp och resonerar om användning av identitetsbegreppet i landskapsanalyser.

Många forskare uttrycker oro för att landskapet håller på att förlora sin identitet på grund av vår tids snabba och omfattande förändringar. Förändringarna tycks i stor utsträckning skapa ”nya” landskap, snarare än att integreras i de gamla. Människor får problem att identifiera sig med sitt **hemlandskap/vardagslandskap**. Samtidigt påpekas att människor längtar till och värdesätter landskap att känna sig hemma i (Tuan 1977, Antrop 2005, Selman 2006).

*”Landskapsförändringar ses som ett hot, en negativ utveckling, eftersom nutida förändringar karaktäriseras av förlusten av mångfald, sammanhang och identitet i de befintliga landskapen. Nya element och strukturer introduceras som ser likadana ut överallt.” (Antrop 2005, författarens översättning)*

Att ha en identitet handlar om att definiera sig genom relationer. Identitet är ett uttryck för hur människor interagerar med och förhåller sig till sin omgivning (människor/samhälle och/eller landskap). Identitet utgår därför alltid från människors iakttagelser och värderingar. Kopplad till landskapet kan den ta sig uttryck som att känna sig hemma (Saltzman och Svensson 1997:12). Hague (2005a) påpekar att minne och tradition fortfarande har en central roll i skapandet av identitet även i dagens mobila och mångkulturella samhälle. Teoribildningen kring landskap, plats och identitet innefattar flera sätt att uttrycka identitet, till exempel **place identity** (Hinds 2007), **cultural identity** (Stephenson 2008) och **localized identity** (Sampson och Goodrich 2009). Alla uttryck används för territoriellt kopplad identitet, men place identity används också för att beskriva den identitet som tillskrivs platsen. På samma sätt kan vi se att det i litteratur som berör landskap är möjligt att skilja ut två olika begrepp. Det ena handlar om **landskapets identitet** med utgångspunkt i de egenskaper som människor tillskriver landskapet. Det andra, som vi har valt att kalla **landskapsanknuten identitet**, behandlar individens eller gruppens känsla av anknytning till landskapet som en del i skapandet av den egna identiteten.

I ELC används begreppet identitet i betydelsen landskapsanknuten identitet, både personlig- och gruppidentitet. Landskapets egenskaper beskrivs i form av karaktär, kvalitet och värden (COE 2000b).



## Uppfattning, mening och berättelser

Begreppen **uppfattning**, **mening** och **berättelse** kan alla användas för att beskriva kopplingen mellan människa och landskap. Människans **uppfattning** av omgivningen bygger på direkta sinnesintryck, men också på tolkningen av sinnesintrycken och av företeelser i landskapet. Genom tolkningen förstår vi intrycken och skapar mening. Tolkningen är individuell och påverkas av erfarenheter, minnen och känslor, men den formas också av det samhälle vi lever i – av de sociala strukturerna (Hague 2005a).

*“Ingenting uppfattas enskilt, utan alltid i relation till sin omgivning, raden av händelser som leder fram till det, minnet av gamla erfarenheter.” (Lynch 1960:1, Författarens översättning)*

I litteraturen görs åtskillnad mellan sinnesintrycken och den intellektuella tolkningen av dem. Många forskare betonar att båda behövs för att förstå landskapet (Lynch 1960:1, Carmona m.fl. 2008:87, Butler 2010). Av de mänskliga sinnena dominerar oftast synen. Hur fördelningen av uppmärksamheten på de olika sinnena är organiserad skiljer sig beroende på situation, inlärda tankemönster och rutiner. Bilisten uppfattar landskapet nästan uteslutande via synen, medan vandraren i hög grad också utgår från hörsel och doft (Löfgren 1997:64). Synen tenderar att få en framträdande roll i beskrivning och utformning av människors omgivning. Kunskapen om de övriga sinnesintryckens påverkan på helhetsupplevelsen kan hanteras är relativt outvecklad (Carmona m.fl. 2008: 88).

Den **mening** som människor tillskriver landskapet kallas ibland för **associativa värden** (Associative values). Det är värden som hänger samman med landskapets förmåga att framkalla minnen, föreställningar och känslor av tillhörighet (Selman 2006:11, 54).

Davenport och Anderson (2005) för ett resonemang kring **mening** som innebär ett dubbelriktat förhållande till landskap. Det är människor som ger landskapet mening, samtidigt som landskapet i sig är en källa till meningskapande. De beskriver fyra typer av **mening** som kan knytas till landskapet;

- som (natur)resurs,
- som källa till rekreation/välbefinnande,
- som uppskattad landskapskaraktär/naturvärden och
- som något som definierar den egna identiteten.

Identitetsskapandet tar sig uttryck som **berättelser**, dvs. allmänna föreställningar om hur något är (Hague 2005b), om sammanhang, historia eller förklaringar till landskapets tillstånd (Selman 2006:51). Även platsnamn ses som en typ av berättelser (Sampson och Goodrich 2009). Hague (2005a:4-5) sammanfattar betydelsen av berättelser för att ge den fysiska verkligheten mening: *“Det är tolkningen och berättelsen som ger identitet och det är identitet som omvandlar utrymme till plats.”* (författarens översättning).

## Landskapets identitet – landskapets karaktär

När man uppfattar ett landskap uppfattar man också – eller misslyckas med att uppfatta – dess identitet. Uppfattningen av landskapets identitet skapas i mötet mellan landskapets egenskaper och betraktarens erfarenheter och bygger därmed på ett individuellt förhållande. Men begreppet används också av många författare – både vetenskapligt och litterärt – för att beskriva en mer allmän uppfattning om ett landskaps särart och de känslor som det väcker. I t.ex. landskapsanalys använder vi då ofta **karaktär** (se vidare nedan). Vad som innefattas i begreppen kan skilja en del. Allmänt kan man säga att mer subtila ”upplevelsevärden” har mindre plats i karaktär än i identitet. Grunden för landskapets identitet/karaktär är de egenskaper som skapats genom **naturlig** (geologi, klimat, ekologi mm) och **mänsklig** påverkan (jord- och skogsbruk, jakt, industri och infrastruktur mm). Också landskapets **historia, läsbarhet** och upplevelsen av dess **skala** är av stor betydelse för hur dess identitet/karaktär uppfattas.



*Landskapets identitet/karaktär uppfattas utifrån dess fysiska egenskaper, historia, läsbarhet och skala. Här står den nutida mänskliga påverkan på landskapet i kontrast mot det ”vilda, naturliga” i de geologiska formationerna i Yosemite Park, Kalifornien.*

Kevin Lynch (1985:131) beskriver identiteten hos ett område som den kombination av skillnader och likheter med andra områden som gör det igenkännbart och unikt. Det visuella intrycket är en påtaglig aspekt, men i igenkännandet ligger också mycket annat. Lynch lyfter fram aspekter som erfarenhet och kultur som minst lika viktiga som sinnesintryck.

Flera forskare har reflekterat över hur landskapets identitet skapas och vidmakthålls hos **boende** och **brukare**. Landskapets identitet kan formas genom vistelse, eller genom brukande och påverkas i stor utsträckning av sociala sammanhang (se t.ex. Massey 1994). Lynch (1960) beskriver hur dominansen av de visuella intrycken i tolkningen av miljön avtar med graden av bekantskap (familiarity). Också Stephenson (2008) har i en studie visat på skillnader beroende på graden av bekantskap med landskapet i förhållande till vilken typ av värden som människor uttrycker. En lång bekantskap med landskapet innebar bland annat att de värden som människor uttryckte speglade en medvetenhet kring tidigare landskapsformer, bruk och förhållanden. Stephenson kallar detta för inneslutna värden (embedded values).

Vi kan därmed förvänta oss att landskapets identitet är mer nyanserad och av ett annat slag för dem som bor och verkar i landskapet än hos dem som reser igenom det. Den **genomresandes** upplevelse av landskapets identitet är därmed inte oviktig i sammanhanget. Möjlighet att läsa av och förstå platser har ett värde i sig för den resande och en attraktiv landskapsupplevelse kan ha ett direkt värde i till exempel en orts marknadsföring.



*Vägar gör landskapet tillgängligt för människor och möjliggör landskapsupplevelser för resenären. Samtidigt kan vägar utgöra stora ingrepp i de boendes och brukandes landskap. Här en väg genom Andalusiens jordbrukslandskap.*

**Landskapets identitet** och **karaktär** ligger nära det gamla romerska uttrycket **genius loci** eller **platsens själ**, som är välkänt inom arkitekturen. Thompson (2003) använder alla tre begreppen och markerar därmed en skillnad. **Genius loci**, används, liksom identitet, och karaktär, för att beskriva platsens särart (distinctiveness). Platsens innersta natur anses kunna fångas genom noggranna iakttagelser av dess beståndsdelar (Thompson, 2003). Till varje plats eller landskap kopplas därigenom en unik genius loci, som visserligen kan uppfattas och tolkas av människor men som i grunden anses vara oberoende av betraktaren.

**Landskapets identitet** är i motsats till genius loci kopplad till den individuella tolkningen av landskapet vilket innebär att samma landskap sannolikt har en stor mängd olika identiteter (se t.ex. Massey 1994). Selman (2006:51-53) gör tydlig åtskillnad mellan landskapets identitet så som den uppfattas av "insiders" respektive av utomstående (inklusive experter). Han beskriver grunden för landskapets identitet ur ett inifrånperspektiv som "en stark koppling mellan människor och deras landskap" och ser ett tydligt samband mellan landskapets identitet och förutsättningarna för insiders landskapsanknutna identitet. När det gäller landskapets karaktär respektive utomståendes uppfattning av landskapets identitet utgår båda enligt Selman från naturliga attribut och mänskliga spår i landskapet. Gränsen mellan landskapets karaktär respektive identitet blir då svår att urskilja.

**Landskapets karaktär** används för att beskriva landskapets generella egenskaper. Den kan definieras som "ett distinkt och igenkännbart mönster av element som förekommer konsekvent i en särskild landskapstyp" (Swanwick m.fl. 2002:9, författarens översättning). Den ska vara allmängiltig, alltså motsvara uppfattningen hos skilda grupper av människor (Swanwick m.fl. 2002:10). Gemensamt för **Landskapets karaktär** och **genius loci** är att de kan ses som en egenskap hos platsen som kan förstås genom observation av landskapets fysiska attribut.

**Sense of place** eller **platskänsla** är ett uttryck som kan användas som komplement till **karaktär** eller eventuellt ingå i karaktärsbegreppet. Det är svårt att skilja från såväl *genius loci* som landskapets identitet, men kan definieras som ”*de samlade betydelser (meanings), tankar (beliefs), symboler, värden och känslor som individer eller grupper förbinder med en särskild plats (locality)*” (författarens översättning) (Williams och Stewart 1998, enligt Clemetsen m.fl. 2011). Clemetsen m.fl. (2011) menar vidare att studier av platskänsla kan ge sammanhang och djup till landskapskaraktärsanalyser genom att lokal, platsanknuten kunskap tillkommer. Man tänker sig att de berörda grupperna – som själva utför sina studier av platskänsla – i bästa fall också kan åstadkomma en gemensam förståelse av sitt område, alltså beskriva en mer allmän platskänsla. Men i andra fall kommer olika grupper att redovisa olika, kanske motstridiga uppfattningar.

*”Karaktär gör varje del av landskapet typisk, och dem dess speciella platskänsla. Huruvida vi värderar särskilda landskap för dess särart eller av andra skäl är en annan fråga.”* (Swanwick 2002:9, författarens översättning)

ELC beskriver landskapets egenskaper i form av **karaktär, värden** och **landskapskvalitet** (COE 2000b). Det görs åtskillnad mellan landskapets karakteristika och allmänhetens uppfattning av landskapet (COE 2008: I.1). Landskapets **karaktär** beskriver ”resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer” (COE 2000b, artikel 1a) och består av fysiska företeelser – karakteristika. (COE 2008: appendix 1) Allmänhetens uppfattning av landskapet kopplas till de **värden** som människor tillskriver landskapet (COE, 2000b:6Cb). En kombination av allmänhetens värderingar och känslomässiga anknytning till landskapet och landskapets karaktär, ska ligga till grund för det som i ELC benämns **mål för landskapskvalitet** (COE, 2000a: III39, COE, 2000b:1c, 6C). Målen ska sättas upp av myndigheter som riktlinjer för bland annat planering (COE, 2008) och kan tolkas som ett skydd för landskapets identitet.

## Landskapsanknuten identitet

**Landskapsanknuten identitet** beskriver den identitetskänsla kopplad till jaget som uppstår i interaktionen mellan människa/människor och landskap. Landskapsanknuten identitet förknippas ofta med ”insiderns” känsla av tillhörighet till landskapet (Selman 2006:82), men även landskap som vi aldrig fysiskt har besökt, men upplevt i t.ex. film, litteratur eller konst kan vara betydelsefulla i formandet av den egna identiteten. Det går inte att dra någon skarp gräns gentemot landskapets identitet, platskänsla respektive *genius loci* som alla är starkt knutna till samma interaktion. Något lättare är det att skilja gentemot landskapskaraktär, så som det begreppet oftast används. Landskapsanknuten identitet kan också skrivas ”landskapsidentitet”; vi har använt det längre begreppet i den här texten för att tydligare skilja ut det från landskapets ”egen” identitet. Det kan i princip också skrivas ”platsidentitet” – i analogi med den stora överlappningen mellan begreppen plats respektive landskap (se avsnittet Landskap).

*”Människan speglar sig i landskapet när hon formar sin identitet.”* (Saltzman och Svensson 1997:12)

Det känslomässiga bandet till landskapet går ofta under benämningen **platsanknytning** (place attachment). Platsanknytning uppstår både genom vårt beroende av landskapet/platsen (place dependence) och/eller genom landskapets symboliska mening. De faktorer som bidrar till uppkomsten av denna anknytning sammanställs av Sampson och Goodrich (2009):

- att födas på en plats eller bo där under lång tid.
- att ha ekonomiska kopplingar till en plats.
- att uppleva förlust av en plats.
- att ha en religiös/spirituell koppling till en plats.
- att känna till berättelser om en plats.
- att vara del i lokala seder och bruk på en plats.

De beskriver den landskaps-/platsanknutna identiteten som en, till stor del, social konstruktion där samhället är plattformen för utvecklandet av en anknytning till landskapet/platsen. Samtidigt argumenterar författarna för att den fysiska miljön innehåller förutsättningar och begränsningar för identitetsskapande.



*Platsanknytning uppstår både genom vårt beroende av landskapet och genom landskapets symboliska mening. Rogarna, Tierp.*

Landskapsanknuten identitet uttrycks huvudsakligen som uppfattad mening och kan därmed bara förmedlas av människorna själva. Flera forskare pekar på sambandet mellan en positiv landskapsanknuten identitet och ett engagemang för förvaltningen av landskapet (Davenport och Andersson 2005, Hinds 2007 mfl). Landskapets betydelse för människors identitet uttrycks i artikel 5 i landskapskonventionen. Den landskapsanknutna identiteten bygger på både sensorisk och emotionell uppfattning av landskapet (COE 2008).

*”Den sinnliga (syn, hörsel, doft, känsel, smak) och känslomässiga uppfattningen som människor har av sin omgivning och erkännandet av dess mångfald och speciella historiska samt kulturella särdrag är väsentliga gällande respekten för, och skyddandet av, identiteten hos själva befolkningen samt individuellt berikande och samhället som helhet. Det innebär erkännande av rättigheter och skyldigheter för människor att spela en aktiv roll i processen att inhämta kunskap, ta beslut och ta hand om kvalitén hos de platser där de lever. Allmänhetens engagemang i beslut om att handla och i implementeringen och tillsynen av sådana beslut över tid anses inte vara en formell handling utan en integrerad del av förvaltnings-, skydds- och planeringsprocesserna.”*  
(COE 2008:3, författarens översättning)

Allmänhetens deltagande i planeringen av landskapet ska också ses som identitetsstärkande i sig genom att det medvetandegör individen om sin relation till landskapet (COE 2008).

## Transportsektorn, identitetsfrågor i praktiken

De storskaliga förändringar, som transportinfrastrukturprojekt ofta innebär, påverkar landskapets identitet/karaktär såväl som människors landskapsanknutna identitet. Hague (2005a:13) framför en önskan om ett förhållnings-sätt inom planeringen som utgår ifrån identitet: ”*Prioriteringen inom fysisk planering och ekonomisk utveckling borde ändras till att syfta till ’kvalitet genom identitet’*” (Författarens översättning).

Kritik riktas återkommande mot ”experten” som missar det lokala perspektivet genom att göra landskapsanalyser utan medverkansprocesser. Landskapets symbolvärden och berättelser kommer inte med (t.ex. Selman 2006:82). Mycket av den metodik som har använts för att förstå landskapsanknytning har förbiset det sociala sammanhanget där identitet skapas menar Sampson och Goodrich (2009).

Den som berörs av förändringar i landskapet tolkar det ofta som förlust av kontroll över den egna miljön, det vill säga ett yttre hot mot den landskapsanknutna identiteten. Det är en situation som kan stärka den lokala identitetskänslan och skapa ett starkt engagemang (Bonaiuto m.fl. 2002). I en positiv process kan det mobiliserade engagemanget kring landskapet användas i arbetet med att hitta en lösning på de platsspecifika problemen. Jenkins och Hague (2005:210) beskriver rurala områden under omstrukturering och städer som förlorar sin industri som de områden där identitetsproblemen är störst eftersom landskapets berättelser är under rekonstruktion.

*“Vi behöver vara uppmärksamma på motsättningarna mellan de nya berättelserna om platsidentitet och andra berättelser som berör samma plats. Historiska och nutida verkligheter kan inte lätt suddas ut till förmån för någon artificiell ny identitet, även om de med makt önskar att göra det.”* (Hague 2005:11, författarens översättning)

Studier pekar på att tillhörighetskänslan till landskapet är särskilt stark hos ursprungsbefolkningar. Ett exempel på detta är Sampson och Goodrichs (2009) undersökning om hur landskapet formar människors identiteter och hur anknytning till landskapet utvecklas. Studien genomfördes i två samhällen på Nya Zeeland där en del av respondenterna var maorier. Helander-Renvall (2009) har studerat hur renägande samer förhåller sig till sin miljö. Hon hävdar att de har en animismisk världssyn. Det innebär att de ser landskapet som en levande helhet. Platser kan uppfattas som medvetna och kännande varelser. Det finns en stark koppling till förfädernas land och till platser som anses vara heliga. ELC förhåller sig inte specifikt till ursprungsbefolkningar eller minoriteter. Nordiska ministerrådet (2003) anser att landskapskonventionens förhållningssätt redan integrerar hela befolkningen, men att frågan behöver följas upp för att säkerställa att landskapskonventionen och andra konventioner följs. Vi studerar inte ursprungsbefolkningar specifikt men fortsätter att arbeta både teoretiskt och empiriskt för att söka lösningar på hur identitet kan hanteras i landskapsanalyser med medverkande allmänhet.

# Medverkan

---

Landskapet är en del av vardagen och förändringar i landskapet berör människor. Vem har rätten att bestämma över landskapets utveckling? I de etablerade maktstrukturerna har experternas och myndigheternas perspektiv, trots lagens krav på samråd, tenderat att gå före allmänhetens vardagliga problem och önskemål (RAÄ 2008). I ELC (COE 2000b) belyses medverkan som ett sätt att öka medvetenheten kring landskapet. Det kan ses som kunskapsöverföring i alla riktningar: ökad medvetenhet hos allmänheten, mellan allmänhet och professionella och mellan olika professioner. Ett sådant kunskapsutbyte ger möjlighet till en mera utförlig karaktärisering och bedömning, så som det skisserats av Europarådet (2008). Samordningen och dialogen mellan myndigheter och kommunikationen med andra aktörer är liksom allmänhetens medverkan viktig för att forma en gemensam syn på landskapet. I den här texten kommer vi att fokusera på allmänhetens medverkan.

*Varje part förbinder sig ”... att införa förfaranden för medverkan från allmänheten, lokala och regionala myndigheter och andra parter ...”(COE 2000b artikel 5c)*

## Rätten att medverka

Allmänhetens rätt till medverkan i processer och beslut som påverkar landskapet är en av de bärande tankarna i ELC. Konventionen är inte unik när det gäller att ge allmänheten rätt att medverka i frågor som rör deras miljö, men den aktualiserar problemet. Rätten att delta tas bland annat upp i **Ålborg-deklarationen** från 1994 där den knyts till målen i agenda 21 (European Sustainable Cities and Towns 1994) och ur ett bredare miljöperspektiv genom **Århuskonventionen** från 1998, också den med koppling till agenda 21 (UNECE 1998). Århuskonventionen är en av de konventioner som lyfts upp i ELC som särskilt viktiga att beakta. Vilka som utgör **allmänheten** klargörs inte i ELC, men i artikel 2:4 i Århuskonventionen definieras allmänheten som ”en eller flera fysiska eller juridiska personer och, i enlighet med nationell lagstiftning eller praxis, föreningar, organisationer eller grupper bestående av fysiska eller juridiska personer.”

Ålborgdeklarationen:

[http://ec.europa.eu/environment/urban/pdf/aalborg\\_charter.pdf](http://ec.europa.eu/environment/urban/pdf/aalborg_charter.pdf)

Århuskonventionen:

<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/26/22/6b938ee2.pdf>

*“All aktivitet för att definiera, implementera och övervaka landskapspolicy bör föregås och åtföljas av metoder för allmänhetens och andra relevanta sakägares medverkan med målet att möjliggöra för dem att spela en aktiv roll i formuleringen, implementeringen och övervakningen av målen för landskapskvalitet.”(COE 2008:I.1.G, Författarens översättning)*

## Vad är medverkan?

Det finns flera typer av medverkan och skillnader i tolkningarna av vad som kan kallas för medverkan. Vanligtvis ses medverkan som en process där människor vilka inte tillhör den beslutsfattande myndigheten/aktören får komma till tals. Rätten att fatta beslut delegeras därmed inte automatiskt till allmänheten (se t.ex. definition av Jones 2007) .

Definitionen av medverkan enligt ELC har förtydligats av europarådet i en

expertrapport:

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/176.htm>

och i riktlinjer för implementeringen:

[http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsOrientation/Default\\_en.asp](http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsOrientation/Default_en.asp).

Tolkningarna av vad medverkan innebär skiljer sig mellan de båda dokumenten. I det tidigare dokumentet, expertrapporten från 2000, ställs lägre krav på allmänhetens grad av inflytande, medverkan likställs med att **informera** och **konsultera** (se IAP 2:s definitioner nedan). I riktlinjerna från 2008 står däremot att medverkan innebär ”en tvåvägskommunikation från experter och vetenskapsmän till allmänheten och vice versa” (COE 2008: II.2.3.A, författarens översättning). Planeraren (experten) ska se till att specialistkunskapen är lättåtkomlig och presenteras på ett sätt som kan förstås av allmänheten. Planeraren har också ansvaret för att allmänhetens intressen och kunskap om landskapet tas tillvara. Allmänheten bidrar till processen med sin lokalkunskap som kompletterar specialistkunskapen och sätter den i ett sammanhang (COE 2008).

Landskapsarkitekten Andrew Butler (2010) beskriver medverkan med utgångspunkt i att det måste finnas någon typ av **tvåvägskommunikation**. Medverkansprocesser kan genomföras på många olika sätt. Butler (2010:6) presenterar fem aspekter som han menar är nödvändiga att ta ställning till i utvecklingen av metoder för medverkan; ”... *medverkansgrad, medverkansintensitet, typ av kommunikation, gränssnittets struktur* (metodens anpassning till de medverkande och till planeringen, författarens kommentar) *och möjligheten att sammanställa resultat.*” (Författarens översättning). Dessa aspekter kan också vara en utgångspunkt i valet av redan existerande metoder inför ett projekt.

En tvåvägskommunikation kan i det här sammanhanget också betecknas **dialog** i de fall det kan beskrivas som ett meningsutvecklande och berikande samtal där viktiga aspekter kommer fram som rör människors upplevelse av omvärlden. Problematiken kring att skapa en representativ dialog belyser Linda Sonneryd i sitt avhandlingsarbete ”Environmental conflicts and deliberative solutions” (2002) som behandlar lokala miljökonflikter och förutsättningarna för allmänhetens delaktighet inom ramen för en miljökonsekvensbeskrivningsprocess (MKB). En problematik som enligt Sonneryd allvarligt försvårar dialogen med allmänheten är att miljödiskursen sedan 1980-talet har blivit mycket vetenskaplig och därför domineras av professionella experter. Detta innebär att en mer djuplodande social, politisk och ekonomisk analys av miljöproblemets uppkomst uteblir (Sonneryd, 2002). Sanna Mels (2001) menar att syftet med en dialog kanske inte är att lösa konflikter utan främst att ge makt åt medborgarna och att skapa en



kreativitet i och ge näring åt det kollektiva livet. Mels poängterar betydelsen av att förstå skillnaden mellan att förse någon med information och att föra en dialog. Att förse någon med information kan likställas med ett sätt att föra ut beslut istället för att i samråd utforma besluten (Mels 2001).

Professor Roderick Lawrence (Seminarium 2010-11-03) vill också han göra tydlig åtskillnad mellan olika typer av kommunikation med allmänheten. Han menar att **konsultation** innebär att synpunkter och information från allmänheten tas med som ett kunskapsunderlag utan att det finns en garanti för att materialet kommer att få genomslag. Med referens till Arnsteins ”medverkanstege” (Ladder of citizen participation) från 1969 reserverar han begreppet **medverkan** för processer där allmänheten genom sitt deltagande har inflytande på besluten.

IAP2, International Association for Public Participation presenterar en modell för medverkan som skiljer sig från Lawrences definition. Allmänhetens inflytande på processen graderas från att bli informerad till att bli bemyndigad (empowered). Nedan beskrivs aktiviteter som innebär olika grader av medverkan med utgångspunkt i IAP2:s Spectrum of Public Participation (IAP2 2007).

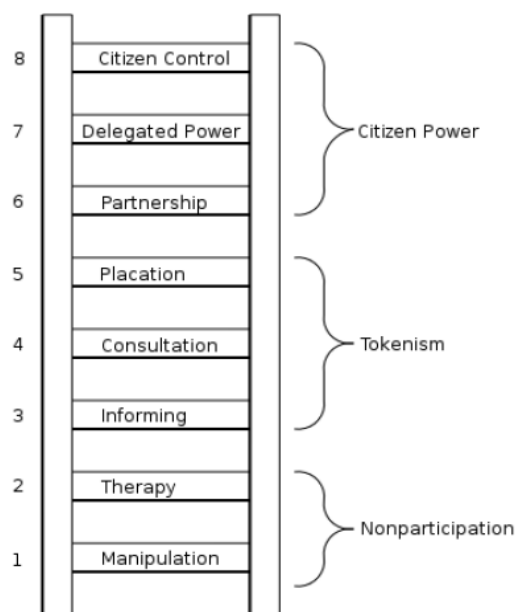
**Informera** Allmänheten förses med information i form av till exempel faktablad eller webbsidor. Syftet är att skapa förståelse för problem, möjligheter eller lösningar.

**Konsultera** Allmänheten ombeds komma med synpunkter, exempelvis i fokusgrupper eller genom offentliga möten. Allmänheten hålls informerad och får feedback på hur deras synpunkter tagits omhand.

**Involvera** Direkt arbete med allmänheten genom till exempel workshops för att säkerställa att synpunkter och förväntningar blir inkluderade i de förslag som beaktas. Feedback ges på vilken påverkan synpunkterna har haft.

**Samarbeta** Allmänheten blir en partner i arbetet från utvecklandet av förslag till valet av lösning. Allmänhetens råd följs i största möjliga mån. Samarbetet kan genomföras i form av till exempel medborgarråd eller delat beslutsfattande.

**Bemyndiga** Att låta allmänheten ta det slutliga beslutet genom medverkan i till exempel juryer eller omröstningar.



Ladder of citizen participation, illustration efter Arnstein (1969).

IAP2: s Spectrum of Public Participation:  
[http://www.iap2.org/associations/4748/files/IAP2%20Spectrum\\_vertical.pdf](http://www.iap2.org/associations/4748/files/IAP2%20Spectrum_vertical.pdf)

## Medverkan, makt och demokrati

Inkluderande processer förutsätts i landskapskonventionen vid **beskrivning** och **värdering** av landskapets karaktäristika. Det innebär en förstärkning av demokratin genom att makten att tolka landskapet förskjuts från experten till en bredare sfär (COE 2008). Riksantikvarieämbetet skriver i sin utredning att *”Utmaningen med landskapskonventionen består i att hitta en rimlig kombination av representativ-, direkt- och deltagardemokrati.”*(RAÄ 2008:40) I kommunikationen med allmänheten är språket en tydlig maktfaktor, möjligheten att uttrycka sig och förstå informationen ger makt både när det handlar om ord och bild. Att ta ställning till behovet av att översätta informationen till olika minoriteters språk är ett sätt att arbeta med frågan, men skillnaderna mellan expertens och allmänhetens språk behöver också uppmärksammas (Nordiska ministerrådet 2003:58-59).

I slutsatser från studier av konflikter kring järnvägsutbyggnad i Sverige har det framkommit en stark koppling mellan en social förstärkning av riskuppfattningar och konflikter kring specifika lokaliseringar. En viktig slutsats är att ju mer personliga och emotionella argumenten från de berörda blir desto mer opersonliga och tekniska blir argumenten från projektörens sida. De berörda mobiliserar argument över tiden för att få myndigheterna att lyssna. De mest kraftfulla argumenten i detta sammanhang är de som handlar om risker (Boholm, 2000).

Människor har olika förmåga att uttrycka sig, men också olika möjligheter att få komma till tals. Att förstå och tillvarata kunskapen från människor med varierande bakgrund och behov är av stor vikt ur en demokratisk synvinkel (RAÄ 2008:40). Särskilda insatser kan behövas för att inkludera grupper som har svårt att delta i de former av medverkan som vanligtvis erbjuds den breda allmänheten. Barn och unga är en av de större grupper som behöver stöd för att kunna medverka under jämlika villkor (Berglund och Nordin 2010:7). Olika metoder för barns medverkan i analysprocesser har utvecklats, till exempel ”Barnkartor i GIS” (barngis.slu.se).

Se barnkonventionen angående barns rättigheter:

<http://www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=44>

## Medverkan i planeringsprocessen

Smith (2005:48-52) beskriver utvecklingen av synen på medverkan, från att ha startat som ett ifrågasättande av expertens lösningar till att nu vara en etablerad del av planeringsprocessen. Förmåga att kombinera viljan och förväntningarna från olika grupper med design och nyskapande börjar nu bli en självklar del av planerarens yrkesroll.

Allmänhetens medverkan i landskapsanalyser spänner mellan professionellt ledda initiativ och initiativ underifrån, drivna av allmänheten (t.ex. Parish plans <http://www.cpre.org.uk/library/campaign/countryside-character>).

Allmänhetens medverkan i beskrivning och bedömning av landskapet kan baseras på hur allmänheten uppfattar landskapet i sig, till exempel inom LCA. Den kan också baseras på synen på landskapet i relation till en föreslagen förändring, då ofta färgad av att förändringen uppfattas som ett hot (Scott 2002). Båda sätten kan utgå antingen ifrån landskapet eller från en

professionell landskapsanalys. I båda fallen finns många typer av informationsöverföring. Graden av informationsutbyte sträcker sig från att informera allmänheten, vilket kan öka allmänhetens medvetenhet, till att genomföra en genuin dialog med tvåvägskommunikation mellan allmänheten och experterna/myndigheterna.

Krav på allmänhetens medverkan finns redan idag i **Plan- och bygglagen** och **Miljöbalken**, men Nordiska ministerrådet (2003:43) riktar kritik mot att medverkan trots det ofta inte blir tillräckligt aktiv och representativ (jämför också Henecke och Kahn 2002). Arbetet med medverkan i landskapskonventionens mening ställer krav på att allmänhetens värderingar får ett ökat utrymme i planeringsprocessen. Det innebär att planeraren i större utsträckning behöver fungera som en ”inspiratör, pådrivare och rapportör” i dialoger med allmänheten (Nordiska ministerrådet 2003:44). En bra medverkansprocess förutsätter att myndigheter och experter fullt ut respekterar människors olika perspektiv, värderingar, behov och aktiviteter (Hammarlund 2005).

*”Allmänheten uppmuntras att ta en aktiv roll i förvaltning och planering av landskap, och att känna ett ansvar för vad som händer med landskapet.”(COE 2000a:III.36. författarens översättning)*

Europarådet (2008) skriver i sina rekommendationer för implementeringen av ELC att allmänhetens medverkan bör finnas med genom hela besluts- och planeringsprocessen i frågor som rör landskapet. Det huvudsakliga ansvaret för medverkansprocesserna ligger på myndigheterna. Samtidigt uppmuntrar ELC allmänheten att känna ansvar för landskapet och att engagera sig i planering och förvaltning (COE 2000 a:III.36).

*”Medverkan är i praktiken ofta en balansgång mellan att förbättra och fördröja ett beslut.”(Involve 2005:22, författarens översättning)*

Kvaliteten på den medverkan som genomförs är helt avgörande för nyttan med processen. De vinster som lyfts fram i sammanhang där medverkansprocesser har börjat användas är att besluten blir förankrade hos allmänheten och att genomförandet av förändringarna i högre grad upplevs som positiva. Att processen i sig är resurskrävande anses uppvägas av bättre resultat och tidsvinster i senare skeden genom att exempelvis överklaganden och tekniska problem kan undvikas (se t.ex. Naturvårdsverket 2010: 129-130, Vägverket 2006:7). Om en medverkansprocess är dåligt planerad eller har dolda agendor leder den däremot ofta till frustration, ilska och misstro till myndigheterna. En sådan reaktion gör inte bara att investeringen är bortkastad utan kan också få konsekvenser som fördröjer projektet (Involve 2005:12).

Allmänheten som grupp är långt ifrån enhetlig och det är därför troligt att resultaten från medverkansprocesser innehåller motsägelser. Mötet med mångfalden av åsikter är en komplicerad del i arbetet med att formulera kunskap om landskapet, men den utgör en grund för att förstå vilka intressekonflikter som finns och för att starta en meningsfull dialog (Butler 2010).

I praktiken innebär medverkan alltid någon typ av exkludering. Det finns flera sätt att bjuda in till en medverkansprocess. Allmänheten kan uppmanas komma utifrån sitt intresse för frågan, eller så kan ett medvetet urval göras.

Att rikta en bred inbjudan till allmänheten innebär att färre behöver känna sig exkluderade, men konsekvensen kan bli att representationen från olika samhällsgrupper blir mycket ojämn. Att göra ett medvetet urval med riktade inbjudningar innebär att sammansättningen av deltagare kan väljas så att till exempel många samhällsgrupper blir representerade. Nackdelen med att välja vilka som ska bjudas in är att människor kan känna sig exkluderade och att engagerade och kunniga personer aldrig kommer till tals (Naturvårdsverket 2010:40). Naturvårdsverket (2010:40– 41) presenterar fyra urvalsprinciper för medverkan:

- **Intresseprincipen** – Alla som vill får vara med.
- **Relevansprincipen** – Alla som är berörda får vara med.
- **Representationsprincipen** – Målet är att sätta samman en grupp som är representativ för befolkningen.
- **Områdesprincipen** – Alla som bor inom ett avgränsat område får vara med.

Erfarenheter visar att det kan vara svårt att samla en grupp som är representativ för allmänhetens sammansättning även när det finns ett stort intresse för landskapsplaneringsfrågor. Välutbildade, äldre män är ofta överrepresenterade som grupp (Brodie m.fl. 2009:22).

Medverkansprocessen konkurrerar med andra åtaganden och prioriteras ofta bort på grund av tidsbrist eller för att betydelsen av att delta inte framgår tydligt (Involve 2005:12, Naturvårdsverket 2010:74, 127). Inom transportinfrastruktursektorn gör projektens långa tidsperspektiv och komplexitet dessutom att det kan vara svårt att skapa och upprätthålla ett engagemang för frågan (Vägverket 2006:9). Svårigheten att få människor att medverka beskrivs också av Buchecker m.fl. (2003), som utifrån sin forskning i Schweiz sett att en anledning till att ansvaret för landskapet överläts till myndigheterna kan vara rädsla för att gå emot kollektiva värderingar i ett samhälle.

*"Drivkraften för medverkan är människors tid, och i en tidsfattig värld är denna resurs allt mer begränsad ."*(Involve 2005:12, författarens översättning)

Behovet av en transparent process, som är ärlig och öppen [i förhållande till lokalbefolkningens kunskap och erfarenhet] upprepas som ett "mantra" inom forskningen, menar Andrew Butler (2010). Men, noterar han, för att få en lyckad process måste man ha väl fungerande metoder och verktyg med ramverk där förutsättningar, roller och tillgänglig information tydliggörs. Det behövs också policys, samt ekonomiskt- och tekniskt stöd från staten och andra institutioner för att undvika att medverkan reduceras till en åtgärd på papperet. Sveriges ratificering av ELC innebär dels ett behov av att utveckla och förnya medverkansprocesserna så att medborgarnas verkliga möjligheter att påverka ökar (Nordiska ministerrådet 2003:43). Dels ger den incitament till utveckling av policys och institutionellt stöd för medverkansprocesser i planering av landskapet.

Kortfattade beskrivningar av sätt att sprida information, att ge återkoppling och för att föra dialog med allmänheten finns sammanställda på:  
[http://iap2.affiniscap.com/associations/4748/files/06Dec\\_Toolbox.pdf](http://iap2.affiniscap.com/associations/4748/files/06Dec_Toolbox.pdf)

# Landskapsanalys – metoder och exempel

---

Väg- och järnvägsplanering är speciell ur flera perspektiv. Först och främst genom dess långsträckta form där landskapet måste delas upp i sekvenser och vägen i vissa sammanhang fragmentiserar och skapar barriärer i landskapet, men ur andra perspektiv verkar enande då de underlättar kommunikationer. Vägsträckningar i sig har ofta hög ålder och är bärare av kulturhistoriska värden, både genom sin egen sträckning och genom de platser som den passerar, men också hur den passerar dem och sammanbinder dem. Vägen är oftast den sträckning från vilken vi upplever landskapet idag, exempelvis från bilfönstret eller cykelsadeln, och vägen är också en av de fasta strukturer i landskapen kring vilket landskapet kontinuerligt förändras (Nord 2009; Qviström och Saltzman 2006). Bland annat av dessa anledningar är det viktigt med landskapsanalys vid förändringar i det befintliga vägnätet. Nya vägsträckningar kräver noggrann analys över landskapets olika värden och sociala funktioner, medan förändringar av befintliga vägar kräver en noggrann analys över hur vägen i tid och rum samverkar och förstärker dessa värden. Därför är det också viktigt att landskapsanalyser inte ses som engångsprodukter utan snarare som levande dokument till vilka man kan återgå då nya förändringar är aktuella.

I det här avsnittet ges en introduktion till begrepp och förutsättningar som rör landskapsanalys. En kort beskrivning ges av några vanliga metoder/metodsystem. Vidare redovisas exempel på genomförda landskapsanalyser med relevans för transportsektorn.

## Landskapsanalys eller landskapsbedömning?

Att beskriva, analysera eller bedöma landskap kan ses som olika sätt att tolka och kommunicera vad landskapet innehåller och vilka betydelser det bär med sig. Men hur begreppen skiljer sig från eller överlappar varandra är egentligen ganska oklart. **Landskapsbeskrivningen** kan ses som det bredaste begreppet och kan anta många olika former. Den kan vara skriven, filmad, saklig, romantisk, personlig etc. och kan ha vetenskapliga såväl som litterära ambitioner men är ofta tillkommen av helt andra skäl än de som rör landskapsplanering.

För det professionella arbetet inom landskapsplanering är det **landskapsanalys** som är det centrala begreppet. Analys kan enligt Bonniers svenska ordbok (Malmström 1986) beskrivas som ”djupgående undersökning av förhållandet mellan olika delar i en företeelse”. Grundbetydelsen av analys är helt enkelt ”sönderdelning” eller ”indelning”. På senare tid har landskapsbedömning alltmer börjat användas som ett alternativ till landskapsanalys. Kanske för att begreppet landskapsanalys kan leda tanken till ett mer kvantitativt och naturvetenskapligt sätt att hantera landskap, dvs. att sönderdela det. När man slår på bedömning i samma ordbok får man bara förklaringarna: ”värdera” och ”fälla omdöme om”.

Om man i ELC: s anda ser landskapet som en helhet som inte enkelt kan förstås utifrån sina ”delar” kan analys upplevas som mindre relevant än bedömning. Kanske kan också begreppet bedömning bättre beteckna det som ofta är slutprodukten, dvs. uttalanden om ett landskaps sårbarhet eller lämplighet i förhållande till någon planerad/möjlig förändring. I bedömning finns inget antagande om en objektivitet som eventuellt också kan tolkas in i begreppet analys.

Begreppet landskapsbedömning är inte helt etablerat i svenskan medan ”landscape assessment” ingår i metodsystemen ”Landscape Character Assessment” (LCA) och ”Historic Landscape Characterisation” (HLC) som utvecklats i Storbritannien, och nu alltmer används också i Sverige och Norden. ”Assessment” översätts ibland till ”bedömning”, men Riksantikvarieämbetet har skrivit så här:

*”I den svenska versionen av landskapskonventionen översätts begreppen identify och assess till kartlägga och värdera. Innebörden av begreppet assess är något dubbeltydig eftersom det betyder både ’analysera’ och ’värdera’. Betydelsen av artikel 6c, avdelning 1. är därför närmast liktydig med det i Sverige allmänt accepterade begreppet landskapsanalys. Landskapsanalys är ett begrepp som används i de mest skiftande sammanhang och som i sin mest grundläggande form betyder ’systematisering av kunskaper för att förstå platsen’. Att konventionstexten bör tolkas i termer av landskapsanalys stöds av Europarådet.”(RAÅ 2008: 82-83)*

Landskapsanalys är också det begrepp som vi generellt använder i den här texten. Men det finns också stöd för att använda begreppet landskapsbedömning som t.ex. har en koppling till begreppsapparaten i Miljöbalkens 6:e kapitel om MKB och inte sällan ses i sammanhang som gäller förändring av ett landskap.

## Olika slags landskapsanalyser

Landskapsanalyser kan göras på många sätt. På ett grundläggande plan är det landskapets fysiska och sociala egenskaper som tillsammans med analysens syfte anger ramarna. Avgörande förutsättningar kan vara områdets historia och visuella karaktäristika, tillgängligt underlagsmaterial, myndigheters önskemål mm. Utförarens kompetens och intresseområden kan också ha betydande inverkan. Metoden bör vara öppen för andras (än expertens) kunskap, ”... vara anpassad till sin kontext och ställa ’rätt fråga’”, och ”ha legitimitet”. Legitimitet kan uppnås genom anpassning till uppgiften, öppenhet och god information (Geelmuyden 1993; Schibbye och Pålstam 2001).

Landskapsanalys innebär att landskapets unika och generella drag identifieras och karteras. Detta är en forskningstradition med långa anor inom exempelvis etnologi, natur- och kulturgeografi. Landskapets drag kan, som ovan har beskrivits rörande karaktärsbeskrivningarna, till exempel bestå av naturliga förutsättningar såsom jordarter eller ett områdes speciella topografi. De kan också ha sitt ursprung i samhällsliga skeenden, som satt spår i landskapet eller i människors förväntningar och upplevda landskapsidentiteter. De kan gälla något unikt som utmärker en plats och som har stor betydelse regionalt eller nationellt. Det kan gälla många aspekter samtidigt eller en enda.

Gemensamt för olika landskapsanalyser är att de handlar om att förenkla verkligheten. De ska hitta och synliggöra de egenskaper i landskapet som är

viktiga, för att kunna ge underlag för val i en systematisk process – till exempel i en planprocess (Stahlschmidt och Nellesmann 2009: 6-7). Geelmuyden (1993) pekar på att landskapsanalysen också är ett verktyg för argumentation och underlag för demokratiska beslutsprocesser.

I svenska planeringssammanhang kan man generellt sett dela upp landskapsanalyser i fyra grupper beroende på det samhälleliga (politiska) syftet som ligger bakom. För dessa finns en mängd metoder som används i olika sammanhang och av olika discipliner och som har beskrivits närmre av bland annat Stahlschmidt och Nellesmann (2009) och Schibbye och Pålstam (2001). Här beskrivs enbart de överordnade grupper som kan anses utgöra delar av det sammanhang som analysen ingår i:

**Bakgrundsanalyser** ofta historiskt inriktade analyser, där tid och rum är i fokus. Dessa beskriver landskapet och ger en generell förståelse för det område planeraren arbetar med. De görs ofta som stöd för översiktsplanering i strategiskt syfte. Regionalanalyser kan anses tillhöra denna grupp då de ofta utförs för att skapa en grundläggande förståelse av olika aspekter inom en region. Exempel på sådana är den nationella regionindelning som Sporrang och Ekstam publicerade 1995 samt den indelning som Antonsson gjorde 2006 för Vägverkets räkning (Sporrang och Ekstam 1995; Antonsson 2006).

**Områdesanalyser**, är nära besläktade med bakgrundsanalyser, men här är det visuella av större betydelse och skalan är i regel mindre. Urskiljandet av landskapskaraktärer tar ofta utgångspunkt i dagens landskap samt har samspelen natur – kultur i fokus. En områdesanalys kan göras enligt flera metoder men gemensamt är att hela landskapet är med och inte bara utvalda delar av det. En områdesanalys beskriver ett landskap och behöver inte nödvändigtvis ha ett specifikt syfte som t.ex. en planerad förändringsprocess. Exempel på områdesanalyser kan vara kommunövergripande karaktäriseringar som t.ex. Skiveanalysen som presenteras nedan i exempelsamlingen.

**Handlingsorienterade eller riktade landskapsbedömningar**, tar utgångspunkt i en specifik uppgift eller tematisk problematisering och kan användas i många olika skalor. Här värderas landskapet utifrån hur väl det lämpar sig för exempelvis en ny motorväg eller vindkraftverk. Västra Götalandsbanan i exempelsamlingen är en handlingsorienterad analys.

**Konsekvensanalyser, alternativt lösningsförslag (MKB)**, som görs för att beskriva det troliga tillståndet efter en kommande förändring, exempelvis en ny väg. I regel görs dessa som miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) vilka bör kopplas till den tidigare gjorda landskapsanalysen.

Tabell: Typer av landskapsanalyser	
Bakgrundsanalys	Landskapets processer i tid och rum
Områdesanalys	Karaktärisering
Riktad analys	Problematisering eller kunskapsluckor
Konsekvensanalys	Aktuell förändringsprocess

Det finns en tendens att detaljnivån på analysen ändras mellan grupperna 1 – 4, dvs. att undersökningsområdet blir allt mindre och analysen mer detaljerad.

I en situation där bakgrunden till en landskapsanalys är en planerad förändring använder man ofta en bakgrundsanalys. Riktade analyser förekommer där landskapets värden skall utpekade och möjliga områden att exploatera identifieras. På samma sätt som uppdraget styr vilket motiv och syfte, som avses med landskapsanalysen kan också dess innehållsmässiga fokus variera. Tematiska varianter av riktade analyser fungerar ofta som underlag för exempelvis bevarandeplanering inom kulturmiljösektorn eller som underlag vid annan samhällsplanering då landskapets historiska utveckling, funktion, betydelse och värde ska redovisas. I typen områdesanalyser ligger fokus istället på landskapet som helhet, utan någon utpekad aspekt eller tema. I en områdesanalys utförs en indelning av landskapet i områden med minst en gemensam nämnare. Exempel på dessa är markanvändning och/eller bebyggelsekaraktärer.

## Metoder/metodsystem för landskapsanalys

Teoretiker och planerare har arbetat med landskapsanalys sedan lång tid tillbaka. En del av dessa arbeten kanske vi snarare kallar **stadsrumsanalys**, men de kan lika gärna ses i ett landskapsperspektiv och kallas landskapsanalyser. Det gäller till exempel Camilo Sittes analys av stadsrum (Sitte 1982), Kevin Lynch strukturanalys (Lynch 1960) och Gordon Cullens stadsrumsanalys (Cullen 1961). Lynch och Cullen har fortfarande stort inflytande när det gäller analyser av stadslandskap. Lynch har även ett stort inflytande över rurala landskap, genom att hans metod ofta används för vindkraftsetableringar (Boverket 2009). En annan analysmetod som används i städer är den i Danmark utvecklade metoden SAVE (Miljöministeriet 1982) som dock analyserar bebyggelsen snarare än landskapet. Riksantikvarieämbetet har nyligen lanserat metoden DIVE för kulturmiljöanalys, som nu testas i olika tätortsmiljöer (RAÄ 2009). Antonson har utvecklat ett särskilt verktyg för historiska analyser som baseras på jämförelser av äldre illustrationer såsom konst, litografier och foton vilka jämförs med historiska och moderna kartor (Antonson 2009, 2011a; Antonson och Blomqvist 2004).

Att jämföra kartor från olika tidsperioder för att förstå landskapets förändring har en lång kulturgeografisk tradition i Sverige och första gången var sannolikt i Anna Kristofferssons avhandling (1924). Det bygger på en särskild teknik där äldre kartor rektifieras mot moderna vinkelriktiga kartor. Metodikerna fick stort genomslag under 1980-talet i samband med planering av transportinfrastrukturprojekt och kom att bli en regelmässig metodik använd inför arkeologiska undersökningar. Metoden och dess betydelse i samhällsplaneringen beskrivs av Clas Tollin (1991) tillsammans med Mats Widgren (Tollin och Widgren 1992). En metod för ekologisk analys med kartöverlägg utvecklad av Ian McHarg (McHarg 1969) fick stort genomslag i början av 1970-talet, men har numera fallit tillbaka för mer holistiska områdesanalyser. Här finner vi Landscape Character Assessment (LCA) (Swanwick m.fl. 2002), Historic Landscape Characterisation (HLC) (Aldred och Fairclough 2002) och Landmap ([www.ccw.gov.uk/landscape--wildlife/protecting-our-landscape/landmap.aspx](http://www.ccw.gov.uk/landscape--wildlife/protecting-our-landscape/landmap.aspx)), som har utvecklats i Storbritannien på senare tid.

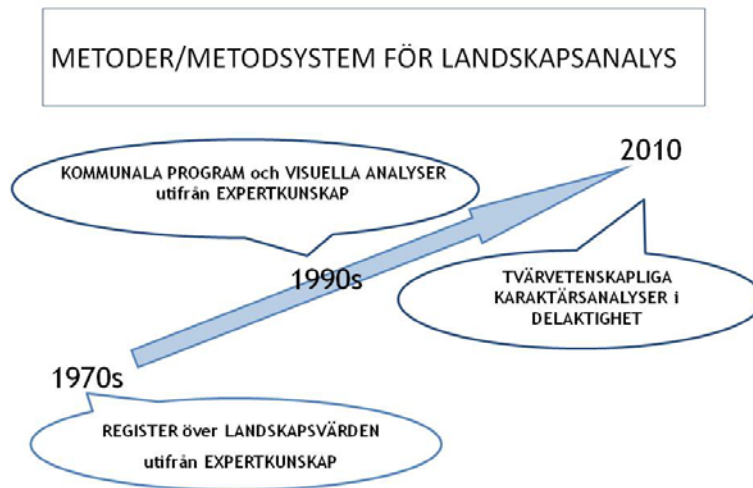


De kan alla kategoriseras som områdesanalyser, dvs. landskapet beskrivs i homogena landskapskaraktärsområden. Alla delar också in analysarbetet i olika faser, som redovisas stegvis. I samma kategori finner vi också det i Danmark utvecklade analysystemet Landskabskaraktermetoden, LKM (Miljöministeriet 2007), som inspirerats bl.a. av LCA. I LKM delas arbetet in i faserna landskapskartering, landskapsvärdering, landskapsstrategi och implementering. Även i Norge har nyligen en metodbeskrivning för landskapsanalysmetod tagits fram som starkt har inspirerats av LCA (Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren 2010). Hans Antonson har för Vägverkets räkning tagit fram en beskrivning av hur man kan karaktärisera ett landskap (2006) och den har senare satts in i ett tydligare MKB-sammanhang (Antonson 2009). Den bygger på den regionalgeografiska tradition som beskrivits ovan.

Naturvårdsverket i Sverige har nyligen givit ut en sammanställning gällande *"arbetsätt för biologisk mångfald och andra värden i ett landskapsperspektiv"*. Här skriver naturvårdsverket att ett landskapsperspektiv bör anläggas för att kunna bevara biologisk mångfald och samtidigt hållbart utnyttja naturresurser. Vidare betonas att människans roll i landskapet bör beaktas om bevarande och hållbart nyttjande ska kunna förenas. Arbetsättet som denna handledning beskriver är processorienterat och bygger i huvudsak på att människor tillsammans diskuterar problem och lösningar. *"Målet med detta sätt att arbeta är samsyn genom en gemensam lärandeprocess."* Utformningen av processen anpassas till landskapets karaktär och den aktuella problemställningen (Naturvårdsverket 2010).

Ett metodexempel som har utvecklats specifikt för transportinfrastruktur är det tjeckiska GIS- baserade verktyget UAT som har tagits fram för att definiera områden där ekologiska samband/system ännu inte fragmenterats med syftet att bedöma och reducera transportinfrastrukturens barriäreffekter. Kartorna är landsomfattande och uppdateras var sjätte månad, de finns tillgängliga via det tjeckiska miljöministeriets hemsida ([www.env.cz](http://www.env.cz)). Analyser kan göras både artspecifikt och generellt. Fragmenteringsanalysen ses som en del i arbetet med landskapet och ska kompletteras med information av t.ex. tysta zoner och särskilda skyddsområden (Anděl m.fl. 2006).

Trots att de moderna metodesystemen är utvecklade mot bakgrund av den europeiska landskapskonventionen och att de i sina texter påpekar att medverkansprocesser är viktiga redovisas inte många konkreta metodexempel som visar på hur sådana kan utformas. I det brett upplagda, ekologiskt inriktade forskningsprogrammet Include ([www.mistra.org](http://www.mistra.org)) finns dock sådana ansatser. Där utvärderades bland annat samråden vid E18 väster om Örebro (Henningson et al 2011) samt deltagandekartering (participatory mapping) som hade gjorts i samband med järnvägsprojektet Ostlänken. I den senare fann man att deltagandekarteringen kunde länka historia, nutid och framtid i landskapet. Den gav också utrymme för att hantera människans vardagliga närvaro, tankar, behov och anpassningsförmåga. Detta som komplement till skyddsperspektivet i lagen om kulturmiljövård, se figur nedan (Wu och Isaksson 2008).



Landskapsanalysmetoders förändrade fokus under de senaste 40 åren.

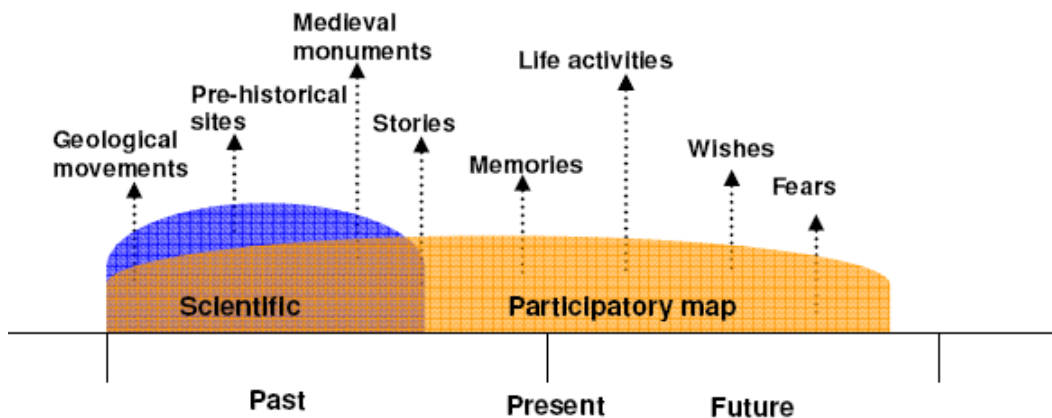


Diagram från Wu och Isaksson (2008) som visar hur deltagande kartering kan fånga upp värden som ofta inte kommer till tals i expertuttag, exempelvis den senare historien, nutida användning likväl som tankar om den framtida utvecklingen. Enligt medgivande.

## Landscape character assesment (LCA)

“Verktøget som används för att hjälpa oss förstå, och formulera landskapets karaktär. Det hjälper oss identifiera de särdrag som ger en trakt dess ’platskänsla’ och precisera vad som skiljer den från närliggande områden.” (Swanwick m.fl. 2002, författarens översättning)

LCA metoden utvecklades i England och Skottland under 1990-talet som en reaktion på det traditionella förfarandet med att välja ut delar av landskapet för skyddsåtgärder av olika slag. Behovet av förståelse av hela landskapet och ej endast utvalda delar ledde fram till metodens utveckling och regelmässiga användning idag (Swanwick m.fl. 2002). Kartpresentationen och beskrivningsdelen i en LCA analys är uppdelad i två delar. Dels karaktärstyper som beskrivning av områdets landskapstyper vilka kan jämföras med andra områdets typer. Typerna är grundade i landskapets geofysiska egenskaper och är generella, kan exempelvis utgöras av flack odlingsmark, kuperad blandskog, strandbetesäng osv, vilka kan appliceras i princip i alla landskap.

Den andra analysdelen utgörs av karaktärsområden vilka är specifika för det aktuella studieområdet. Här har man beaktat inte bara de geofysiska sammanhangen utan också socioekonomiska egenheter som är typiska för just detta område (bebyggelsemönster, markanvändning osv). På så vis kan LCA metodens karaktärer också förtydliga och kopplas till landskapets identitetsbärande aspekter och funktioner.

Själva metodarbetet delas in i två faser; en som innebär själva skapandet av produkten, dvs definieringen av landskapskaraktärerna (bedömningsfasen). I regel görs detta som en digital produkt som ofta är GIS baserad, och med en tillhörande rapport. Den andra delen (värderingsfasen) berör det senare användandet av produkten i olika sammanhang. För att kunna göra en LCA krävs både fältstudier där man använder en matris eller blankett, samt en kartering av olika natur- och kulturförutsättningar. LCA beskriver dagens landskap, exempelvis landformer, topografi, byars struktur i omgivande odlingslandskap etc (Swanwick m.fl. 2002). En variant på LCA är "Landscape matters" eller "Living landscapes" som är likartad men som har en mer styrd beskrivning för att lättare passa in alla landskap i en mall (Griffiths, Porter et al. 2004).

LCA bör redan i bedömningsfasen innehålla en dialogbaserad del, t ex kan beskrivningen av landskapets funktioner med fördel involvera allmänheten. Landskapstyper blir till landskapsområden (se ovan) genom en dialog med landskapets brukare och ger analysen på sätt sin legitimitet. Detta innebär en gemensam läroprocess ur vilken analysen växer fram. Det är dock sällan en LCA produkt innehåller dialogmoment, huvudsakligen p.g.a. tidsbrist (Swanwick personlig kommentar). I produktens andra del värderas de olika karaktärstyperna i relation till föreslagna ändringar, medan den första beskrivande delen är tänkt att kunna utgöra ett neutralt dokument att diskutera kring. LCA är utvecklad och används huvudsakligen av landskapsarkitekter och landskapsplanerare, vilka är vana att arbeta med landskapets visuella och fysiska aspekter (Fairclough 2006).

## Historic landscape characterisation (HLC)

I England utvecklades HLC under 1992-1994 och ett nationellt program inleddes 1994 (Fairclough m.fl. 1999, Herring 1998). Det finns ett flertal orsaker till att metoden initierades men en viktig anledning var det glapp man upplevde i det arkeologiska materialet där den punktbaseade fornminnesinventeringen inte tillät ett bredare landskapsperspektiv. Den bör, liksom LCA, också ses som ett framtaget redskap för att nå de målsättningar som Landskapskonventionen har definierat. HLC: s huvudsakliga studieobjekt är dagens landskap, men lägger tonvikt på att detta är ett arv från det förflutna. Därför menar man att landskapets tidsdjup är ett av dess viktigare karaktärsdanande element (Aldred och Fairclough 2002, Clark m.fl. 2004, Herring 2009).

Karaktäriseringsprocessen (som kan jämföras med bedömningsfasen i LCA) beskrivs ofta som relativt enkel. Den börjar med en systematisk identifiering och beskrivning av de historiska attributen i dagens landskap. Dessa attribut inkluderar aspekter i landskapet, både bebyggd miljö och landsbygd. Ofta görs jämförelser mellan kart- och flygfoto från olika tidsperioder för att avgöra förändringsprocessernas tidsperiod och omfattning (Aldred och

Fairclough 2002, Clark m.fl. 2004). Man kan säga att HLC analysen gör indelningar av landskapstyper utifrån strukturer i landskapet vilka kan tidsfästas, medan LCA fångar mönster på ett mer generellt plan.

Två begrepp som ofta används i HLC sammanhang är tidsdjup och läsbarhet. Tidsdjup avser en bedömning av den tidsperiod som tydligast har präglat ett område. Ju äldre denna tidsperiod är desto större tidsdjup har området. Läsbarheten utgörs av de lämningar och strukturer från äldre tidsperioder som finns i det givna området. Läsbarheten är speciellt intressant då den inte bara beskriver ett tidsdjup utan också kan utnyttjas för att förankra förändringar i dagens landskap på ett bra sätt (Dobson 2010). Vidare kan läsbarhet i allmänhet kopplas till platser eller skeenden som har en identitetsbärande funktion.

Highways Agency och English Heritage har vidare tillsammans utvecklat en vägledning för hur och när HLC bör utföras i samband med transportinfrastrukturella projekt (Highways Agency and English Heritage 2007).

## Värderingsprocessen

Som nämnts i beskrivningarna ovan avses karakteriseringarna vara relativt objektiva beskrivningar av landskap genom att de beskriver landskap genom matriser (LCA) eller grundas på en systematisk identifiering av landskapselement (HLC). Det är dock viktigt att erkänna att bedömningsfasen trots allt gjorts av personer som påverkas av sin egen historia och situation; den enskildes bakgrund, utbildning, perspektiv etc. och att detta får betydelse för landskapsanalysen. Den värderingsprocess som LCA-handledningen refererar till i sin andra del är en annan typ av värdering som sker i den kontext och för de syften som produkten ska användas i. En analys som exempelvis görs inför en vindbruksplan får en annan typ av värderingar kopplade till karaktärerna än en analys som görs för en allmän översiktsplan eller vägdragning. Dessa värderingar är också kopplade till den enskilda bedömarens bakgrund och situation. Det är av central betydelse att landskapsanalysen har kunnat legitimeras tidigt i processen av allmänhet och andra aktörer för att arbetet ska kunna få det erkännande och den status det behöver för att underlätta genomförandet av en förändringsprocess i landskapet. Vidare kan värderingar kring ett arbete också påverkas av en samråds- eller remitteringsprocess även i ett sent skede. Det är viktigt att man skiljer på bedömningsfasens subjektivitet och på de värderingar som formuleras kring karaktärernas lämplighet och/eller känslighet i relation till föreslagna förändringsprocesser beroende på produktens syfte.

## Landskapsanalys enligt ELC

Landskapskonventionen (Europarådet 2002) ställer upp nya riktlinjer för hanteringen av landskap.

Landskapsfrågan bör hanteras **strategiskt och holistiskt** och ge en övergripande kunskap om landskapsutvecklingen och dess viktigaste karaktäristika (Landskapskonventionen Artikel 5(b) och 6(c) (COE 2002b)).

Arbeten om landskap ska vara **sektorsöverskridande**, dvs de ska inte skilja upp natur och kultur så tydligt som vi är vana vid utan istället fokusera på

processer och funktioner i landskapet (Landskapskonventionen Artikel 1, 5(a) och 6(c) (COE 2002b)).

De ska ta med **alla landskap**, inte bara valda utsnitt, som anses vackra eller speciella av olika anledningar (Landskapskonventionen Artikel 2 (COE 2002b)).

Arbeten om landskap ska vidare ge kunskap om **hur landskapet bidrar till den ekonomiska och sociala välfärden** i ett område, vilket även innefattar dess **identitetsskapande funktion** (Landskapskonventionen Artikel 5 (a, d) och 6 (a-c) (COE 2002b)). Detta bör också avspeglas i landskapsanalyser.

Landskapskonventionen har ett underifrånperspektiv varför demokrati-aspekten anses vara av stor vikt. Därför bör landskapsanalyser göras i **medverkan** med berörda människor, intressegrupper och myndigheter och bör ej utgöras av expertuttag. (Landskapskonventionen Artikel 5(c) och 6 (COE 2002b)).

*”Om människor får en aktiv roll i beslutsfattandet som rör landskapet, så är de mer benägna att identifiera sig med de områden och städer där de tillbringar sin arbetstid och fritid. Om de får mer inflytande på sin omgivning, kan de bidra till att stärka lokal och regional identitet och särdrag, något som kan resultera i individuellt, socialt och kulturellt välbefinnande. Detta i sin tur kan bidra till att främja en hållbar utveckling av det berörda området, eftersom landskapets kvalitet har en stor betydelse för ekonomiska och sociala initiativ, offentliga såväl som privata.” (COE 2002a, förklarande text)*

Det är svårt att finna exempel på landskapsanalyser som har med alla landskapskonventionens intentioner, det finns dock arbeten som svarar till ett eller flera av landskapskonventionens riktlinjer. Några kommer att presenteras nedan som goda exempel.

## Goda exempel på landskapsanalyser från praktiken

Det finns inte ett sätt att göra en landskapsanalys på. På ett grundläggande plan är det landskapets fysiska och sociala egenskaper som tillsammans med analysens syfte anger ramarna för hur den kan utföras. Det som i praktiken avgör hur den skall göras är bland annat områdets historia, karaktäristika, tillgängligt material, myndigheters önskemål, dialogen med landskapets användare mm. Även utförarens kompetens och intresseområden påverkar analysmetoden.

De goda exemplen som presenteras nedan är dels projekt som gjorts i Sverige och som svarar mot en eller flera av de aspekter som lyfts fram i landskapskonventionen. Dels utgörs de av arbeten från andra länder, som valts utifrån samma kriterier. Alla exempel har valts utifrån bedömningen att de har relevans för utvecklingen av landskapsanalys för väg och järnväg, även om de i sig kan handla om annan infrastruktur eller om mer övergripande planering. De speglar också något olika frågeställningar och kompletterar varandra som exempelsamling. Exemplet Västra Götalandsbanan visar på tvärvetenskapliga tillvägagångssätt i samband med en helt ny järnvägssträcka, denna har dock lagts på is och kan inte utvärderas. Siljanexemplet, som är en

regional landskapsbedömning för vindkraft, visar hur en tydlig kommunikationsstrategi kan nå goda samverkansresultat mellan olika kommuner och sektorer, likväl som med allmänhet. De båda exemplen från Örebro och Skive utgör två områdesanalyser vilka visar fördelarna med att arbeta ur ett holistiskt perspektiv där alla landskap har klassificerats. Skiveexemplet är en modern LCA analys medan Örebroexemplet utgör en agrarhistorisk analys.

Beskrivning av de goda exemplen inleds med en överblick över projektets syfte och bedömd relevans för väg- och järnvägsplanering. Därefter beskrivs de med avseende på de aspekter som landskapskonventionen betonar samt avseende metod och praktisk betydelse:

Beskrivning: Här görs en kort beskrivning av arbetets syfte, uppdragsgivare och sammanhang.

Strategisk: Under denna rubrik beskrivs om exemplet är avsett att utgöra ett planeringsinstrument som ska föregripa och förstå effekten av planerade eller pågående förändringsprocesser eller om det är utfört som exempelvis en riktad analys.

Holistisk: Under denna rubrik undersöks om landskapet i analysen har hanterats som en helhet, och inte bara berört vissa utvalda områden eller aspekter.

Landskapet som resurs: Här diskuteras på vilket sätt arbetet ger kunskap om *hur landskapet bidrar till den ekonomiska och sociala välfärden* i ett område, dvs. om analysen ser till landskapets funktioner och sociala värden.

Landskapet som identitetsskapande: (Särredovisad, utbruten från "Landskapet som resurs") Här beskrivs hur arbetet belyser landskapets identitetsskapande funktion för de som lever och verkar i det.

Sektorsöverskridande: Landskapsbegreppet förenar "natur" och "kultur" (se avsnittet Landskap), begrepp som härrör från och ansvaras för av olika sektorer och vetenskapliga traditioner. Under den här rubriken beskrivs hur denna problematik behandlats.

Medverkan: Under denna rubrik beskrivs i vilken utsträckning *medverkansprocesser* genomförts med berörda människor, intressegrupper och myndigheter.

Metod och material: Här ges en kort, övergripande beskrivning av tillvägagångssätt och underlagsmaterial.

Praktisk betydelse: Här ställs frågan om arbetet spelat roll för planeringen av landskapet.

## Örebro kulturmiljövårdsprogram

[http://www.lansstyrelsen.se/\\_orebro/amnen/Kulturmiljo/program\\_for\\_kulturmiljovard/](http://www.lansstyrelsen.se/_orebro/amnen/Kulturmiljo/program_for_kulturmiljovard/)

### Beskrivning

Utgångspunkten för Örebros kulturmiljövårdsprogram har varit de naturgeografiska förutsättningarna i området: jorden, berget, skogen och vattnet. Av dessa har människor skapat försörjningsmöjligheter, samvaro i samhället och möjlighet att transportera varor och sig själva. Mångfald och rikedom är

något som präglar länets kulturhistoria. Trots variationen och de många olikheterna har länets jordbruk, skogsbruk, järnbruk och vattenbruk utvecklats i ett ömsesidigt beroende och skapat den helhet som Örebro län består av idag. Syftet med dem har dels varit att ta fram ett samlat kunskapsunderlag, där länets kulturhistoriska utveckling beskrivs, och dels att utarbeta ett program för hur Länsstyrelsens kulturmiljöarbete ska bedrivas i länet. Hela programmet består av tre delar och antogs 2002-12-06 av Länsstyrelsens styrelse. I beskrivningen nedan ligger fokus på del II som till stora delar är en agrarhistorisk indelning av länet utförd av kulturgeograf Ulf Jansson i en liknande anda som exempelvis Sporrang och Ekstams "Svenska Landskap" (1995).

### Strategisk

Ja. Studien är vidare ett direkt resultat av de behov som har identifierats på Länsstyrelsen i Örebro län. Kartorna eller den lägesbundna informationen är tänkt att fungera som ett underlag för frågor kring landskapet, jordbruk, miljö och bevarande.

### Holistisk

Ja. Avsikten är att beskriva och lyfta fram varje landskaps historia i Örebro län. Man tar utgångspunkt i frågeställningarna:

Vad karaktäriserar landskapet i länets olika kommuner?

Vilka förändringar har skett i landskapet?

Vilka historiska processer har varit viktiga i dessa omvandlingar?

### Landskapet som resurs

Även om arbetet inte specifikt tar upp dagens landskap som en ekonomisk eller social resurs berör det landskapets historiska utveckling ur denna synvinkel. Man menar att utan kunskap om ett områdes historia blir det problem att förstå eller tolka dagens landskap.

### Sektorsöverskridande

För att undvika att fokusera på antingen natur eller kulturintressen ligger fokus på det som särskiljer ett landskap från ett annat, utan att specifikt hänföra det till ett sektorsintresse. Det som särskiljer kan vara så vitt skilda företeelser som naturliga förutsättningar såsom jordarter, eller samhälleliga skeenden, till exempel hemmansklyvningen på 1800-talet, godsbildningen på 1600-talet eller framväxten av egnahemsområden.

### Landskapet som identitetsskapande

Landskapets sociala värde som ett identitetsskapande element berörs inte direkt.

### Medverkan

Arbetet är i mångt och mycket en expertprodukt, ingen medverkansprocess finns beskriven i samband med dess framtagande.

### Metod och material

Arbetets metod beskrivs som historisk geografisk och utgår från en landsbygdsbeskrivning med ett tidsperspektiv. Den äldre ekonomiska kartan, den

så kallade häradskartan från 1860-talet, och i synnerhet dess konceptversion, var en viktig del i studien.

Arbetet hämtar inspiration från Sporrang (1996), Carl Sauers kulturlandskapsdefinition (1925) och Fraser Harts faktorer för landsbygdsbeskrivning (1998).

#### Praktisk betydelse

Arbetet beskriver landskapets utveckling, nuvarande karaktär och gör en regionindelning utifrån detta. I ett samtal med Mia Geijer på Kulturmiljövårdsenheten på Länsstyrelsen (2010-11-19) menar hon att arbetets stora värde ligger i dess funktion som kunskapsbas i olika fördjupningsarbeten, för kommunala översiktsplaner, i kommunikation med andra aktörer, vid miljöbedömningar och för närvarande i arbetet med en regional landskapsanalys för vindkraft. Mia Geijer menar vidare att man på Länsstyrelsen i Örebro län aktivt har arbetat med den europeiska landskapskonventionens andemening länge men att man finner stora praktiska problem med att utveckla hanterliga medverkansmoment i konventionens anda.

### **Förstudie Götalandsbanan, delen Linköping – Borås**

<http://www.trafikverket.se/Privat/Projekt/Vastra-Gotaland/Gotalandsbanan/delprojekt/Linkoping-Boras/Dokument-Linkoping-Boras/>

#### Beskrivning

Rapporten redovisar den landskapsanalys som genomfördes på uppdrag av Banverket som en del av förstudien för ny höghastighetsbana mellan Linköping och Borås. Analysen bygger på en delvis ny metodik, som tar sin utgångspunkt i biologisk kunskap, historieförståelse och formkänsla för att avgöra hur järnvägen kan anpassas till landskapet. Dessa kompetenser har därför arbetat integrerat med att genomföra denna landskapsstudie. Den integrerade landskapsanalysen ska tjäna som ett av underlagen för placering och avgränsning av lämpliga korridorer.

Det första avsnittet ger en överblick av den inledande, heltäckande områdesanalysen och redovisar grov indelning i karaktärsområden. Indelningen bygger huvudsakligen på terrängens former. Efter detta följer fördjupade tematiska studier av landskapets ekologi och historiska utveckling. Sedan presenteras en integrerad karaktärsanalys, och därefter redovisas järnvägens krav och den påverkan den kan ha på landskapet. Avslutningsvis görs en sammanvägd värdering av delanalyserna för att avgöra hur känsliga de olika karaktärsområdena är och vilka värden som hotas.

Arbetet är en del av en förstudie för Götalandsbanan och är således en viktig utgångspunkt för det vidare arbetet med att fastlägga sträckningen och utformningen.

#### Strategisk

Som namnet antyder är det en förstudie till en planerad järnvägssträckning, och är därmed en riktad analys.

#### Holistisk



Förstudieområdet berör fem landskapstyper med olika karaktär, Östgöta-slätten, övergångslandskapet kring Hålaveden och Sommen, Småländska höglandet, Vätternsänkan och Västergötlands sprickdalslandskap. Tanken är att landskapsanalysen ska tjäna som ett av underlagen för placering och avgränsning av lämpliga korridorer. Dessa korridorer kan sedan studeras vidare i kommande skeden. Man menar att landskapsanalysen på ett pedagogiskt och tydligt sätt ska skapa förståelse för landskapet som helhet.

#### Sektorsöverskridande

Arbetet har tematiska analyser som berör de olika sektorernas ämnesområden. Därefter har en karaktärsanalys genomförts som kombinerar perspektiven till en s.k. integrerad karaktärsanalys.

#### Landskapet som resurs

Landskapets ekonomiska och sociala värden beskrivs i karaktärsbeskrivningar och analyser.

#### Landskapet som identitetsskapande

Den kulturhistoriska analysen berättar om historier ur det förflutna och om olika områdets karaktäristika vad gäller fornlämningar, bebyggelse, näringar och sociala mönster. Det sker huvudsakligen i beskrivande ordalag och utan identitetsaspekten förtydligad.

#### Medverkan

Mårten Zetterman från trafikverket berättar att under arbetet med hela förstudien (inte bara landskapsanalysen) pågick dialoger med olika konstellationer från allmänhet till projektets styrgrupp, möten vilka man uppfattar varit positiva för arbetets utveckling i stort. I dessa möten fanns även frågor som rör landskapet med på dagordningen (Zetterman 2010-11-24). Landskapsanalysen har i färdig form varit på samråd.

#### Metod och material

Metodiken tar sin utgångspunkt i att det krävs biologisk kunskap, historieförståelse och formkänsla för att avgöra hur järnvägen kan anpassas till landskapet. Dessa olika kompetenser har därför arbetat integrerat med att genomföra denna landskapsstudie. Materialet har utgjort olika tillgängliga kartor, databaser och arkivmaterial i ämnesområdena.

#### Praktisk betydelse

Landskapsanalysen hade stor betydelse i arbetet med förstudien menar Zetterman. Men processen med Götalandsbanan har avbrutits, kanske får landskapsanalysen betydelse om arbetet återupptas i framtiden. Däremot har analysen inte fått betydelse i andra sammanhang.

## Vindkraft kring Siljan - en landskapsbedömning

<http://www.w.lst.se/template/NewsPage.aspx?id=9522>

### Beskrivning

Landskapsbedömningen av Siljansområdet har tagits fram som ett planeringsunderlag för vindkraft av länsstyrelsen i Dalarna tillsammans med Leksands, Mora, Orsa, Rättviks och Älvdalens kommuner och Siljan Turism. Arbetet genomfördes som ett partnerskapsprojekt mellan Mellanrum AB, SLU Alnarp och Länsstyrelsen i Dalarna. Utgångspunkten har varit att arbeta i ELC: s anda med samspelet mellan Siljanområdets historiska sammanhang, höga naturvärden och långa kontinuitet i markanvändningen. Syftet har varit att ta fram ett underlag för att en utbyggnad av vindkraft ska kunna ske i samklang med bevarande av de viktiga kultur- och naturvärden som utgör grunden för turism och friluftsliv i Siljansområdet.

### Strategisk

Ja, arbetet är avsett att utgöra ett planeringsunderlag för kommuner och länsstyrelse i Dalarnas län för att föregripa och förstå effekten av etablering av vindkraft i länet.

### Holistisk

Analysen täcker många aspekter på landskapet. Landskapsbedömningen är gjord med utgångspunkt i påverkan på riksintresset Siljansområdet och behandlar därför inte hela länet.

### Landskapet som resurs

Landskapets betydelse för varumärket Dalarna och turismen beskrivs som en viktig faktor för den ekonomiska välfärden. Arbetet har haft som utgångspunkt att i ELC :s anda inkludera upplevelsen av landskapet hos dem som ”bor, verkar och besöker Siljansområdet” i bedömningen.

### Landskapet som identitetsskapande

Arbetet behandlar i första hand frågor som rör landskapets identitet. Landskapets sociala värde som ett identitetsskapande berörs indirekt genom utgångspunkten i ELC.

### Sektorsöverskridande

Författarna utgår från ELC :s definition av landskap och inkluderar både ”natur” och ”kultur”. Sektorsöverskridande försök görs i den historiska analysen genom att läsbarhet inkluderar såväl (inventerade) kulturvärden som naturvärden. I övrigt hanteras sektorsområdena som separata delstudier.

### Medverkan

Har genomförts med de boende och verksamma runt Siljan genom samrådsmöten, en blogg och internetenkäter. Medverkansprocessen har fungerat för att sprida information och höja allmänhetens medvetenhet i frågan.

### Metod och material

Underlag i form av GIS- baserade kartor, karaktärsbeskrivningar och visualiseringar av vindkraftsetablering har tagits fram som ”expertprodukter”.

Medverkan från allmänheten har genomförts i samrådsmöten, en blogg och internetenkäter.

### Praktisk betydelse

Beate Löfvenberg (telefonsamtal 2010-12-20), planarkitekt på länsstyrelsen, Dalarnas län, lyfter fram att arbetet har lett till ett gemensamt planeringsunderlag. Hon ser arbetet som värdefullt för samordning och kommunikation mellan kommunerna i länet. Hittills har två kommuner använt arbetet som underlag för vindkraftsfrågor i översiktsplanarbetet och ytterligare två kommuner kommer snart att påbörja arbetet. Rättviks kommun har kommit längst i planprocessen och har haft ett förslag till tillägg till översiktsplanen, på utställning (Löfvenberg telefonsamtal 2010-12-20). Birgitta Johansson (telefonsamtal 2010-12-20), kommunarkitekt på Rättviks kommun berättar att tillägg till översiktsplanen bygger på en bearbetning och komplettering av det ursprungliga materialet som är specifik för den egna kommunen. Kompletteringen har varit nödvändig för att få med hela kommunen då den gemensamma landskapsbedömningen hade fokus på riksintresset Siljansområdet. Hon tror att arbetet kommer att vara till nytta för översiktsplanarbetet även i andra frågor än vindkraft. Petra Lundqvist (telefonsamtal 2010-12-20), GIS-ingenjör på Rättviks kommun ser arbetet med den gemensamma landskapsbedömningen som mycket lärorikt och lyfter särskilt upp arbetet med bloggen som positivt. Hon tillägger att det här arbetet varit ett test av något nytt och att det finns frågor att arbeta vidare med, till exempel vilka som nås via en blogg och hur synpunkterna, som i praktiken är anonyma, ska hanteras i samrådet ur ett juridiskt perspektiv.

### **Skive Kommune, Danmark**

<http://www.skive.dk/natur+milj%c3%b8+trafik/naturen+og+gr%c3%b8nne+omr%c3%a5der/landskabsanalyse+09>

#### Beskrivning

Skive Kommune deltog i ett partnerskap *Plan 09* tillsammans med Realdania och Miljöministeriet med sitt projekt ”Multifunktionelle jordbrugslandskaber – strategier, værktøjer og processer”. Syftet var att utveckla nya former för planläggning med medborgardeltagande. Som ett led i projektet gjordes 2008 landskapsanalyser för fem områden i Skive Kommune. Efteråt blev det beslutat att hela kommunen skulle analyseras på samma sätt. Analysen utfördes under 2009 av Per Stahlschmidt och Sille Christiane Linnert från Skive Kommune.

Analysens syfte var att:

- föra in landskapsaspekten i kommunens planering bl.a. genom identifiering av homogena områden genom en kategoriseringsmodell. Områdesindelningen ska fungera som en gemensam referensram i den internt samt i medborgardialogen.
- skapa ett kvalificerat beslutsunderlag, som t.ex. kan användas i kommunikationen med andra myndigheter.
- värdera delområdenas stabilitet och potential inför framtida förändringar.

- få en helhetsförståelse av kommunens landskap genom en grov områdesindelning och en mer detaljerad beskrivning.
- få en överblick och en förståelse för landskapet och dess förändringsprocesser.

### Strategisk

Ja

### Holistisk

Produkten är GIS-baserad och består av avgränsningar och beskrivningar av sammanlagt 331 landskapsområden, grupperade om 11 landskapstyper och 7 mer övergripande landskapsområden, kallade "landskabsegne". Målet är att ge brukaren av analysen ett intryck av hur ett givet område rent visuellt ser ut, men tar mindre hänsyn till andra aspekter hos landskapet.

### Landskapet som resurs

Beskrivs till viss del i de detaljerade beskrivningarna av landskapsområden.

### Landskapet som identitetsskapande

Beskrivs ej tydligt.

### Sektorsöverskridande

Beskrivs ej tydligt.

### Medverkan

Man menar att produkten ska användas i medverkansprocesser men den är inte framtagen i en sådan.

### Metod och material

Landskapet har indelats i områden med utgångspunkt i topografiska kartor och fältstudier. För att underlätta otydliga avgränsningar mellan områden användes topografiska kartor från perioden 1900 – 1920 samt en jordartskarta.

### Praktisk betydelse

I en e-post från Sille Christiane Linnet från Skive Kommun 2010-12-17 beskriver hon vilken betydelse analysen har fått i kommunens arbete. Hon tycker att analysen är för grov för att kunna användas i det dagliga planarbetet inom stadsplaneringen, men att den istället har varit mycket användbar för landsbygdens planeringsarbete. Analysen har konkret använts bland annat för vindbruksplanering och för hantering av utpekande av värdeområden i skog. Sille menar vidare att den största utmaningen är att föra in analysen som ett verktyg likvärdigt med andra planeringsverktyg. Det är en långsiktig process men att de yngre medarbetarna är bättre på att ta det till sig.

# Referenser

---

- Aldred, O. och Fairclough, G. (2002) *Historic Landscape Characterisation, Taking Stock of the Method*. English Heritage and Somerset County Council (opublikerad rapport) [online]. Tillgänglig: <http://www.english-heritage.org.uk/professional/research/landscapes-and-areas/characterisation/historic-landscape-character/> [2011-06-07]
- Anděl, P., Gorčicová, I., Hlaváč, V., Miko, L. och Andělová, H. (2005). *Assessment of landscape fragmentation caused by traffic. Systematic guide*. Engelsk översättning 2006. Prague: Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic .
- Antonson, H. (2011). Bilder av ett landskap. Förändring speglad genom fotografier, kartor och målningar. I: Antonson, H. och Jansson, U. (Red.) *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900 – studier av de areella näringarnas geografi och historia*. SOLMED 53. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.
- Antonson H. (2008). Landskap i infrastrukturplaneringen - styrdokumentens påverkan. I: M. Brusman, T. Friberg and J. Summerton (Red.). *Resande, planering och makt* Arkiv förlag, Lund. (s. 105-120)
- Antonson, H. (2006). *Landskapets karaktärsdrag. En beskrivning för infrastruktursektorn*. Vägverkets publikation 2006:33. Vägverket, Borlänge.
- Antonson, H. (2009) Landscapes with history: Addressing shortcomings in Swedish EIAs. *Land Use Policy* 26: 704-714.
- Antonson, H. och Blomqvist, G. (2004). *Landskapsbildens historiska dimension. Metod för identifiering av det historiska innehållet i dagens landskapsbild*. Vägverkets publikation 2004:39. Vägverket, Borlänge.
- Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70, 21-34.
- Appleyard, D., Lynch, K., och Myer, J. R. (1964). *The view from the road*. Cambridge, Mass.: the MIT Press.
- Arnstein, S. R. (1969). "A Ladder of Citizen Participation," *JAIP*, 35 (4), 216-224
- Barnkartor i GIS*. [online]Tillgänglig: <http://barngis.slu.se/> [2010-12-07]
- Berglund och Nordin (2010). *Guide till Barnkartor i GIS - ett verktyg för barns inflytande i stads- och trafikplanering*. Rapporter Institutionen för stad och land · nr 1/2010. [online]. Tillgänglig: [http://www.sol.slu.se/publikationer/rapport\\_1\\_2010.pdf](http://www.sol.slu.se/publikationer/rapport_1_2010.pdf) [2010-12-16]
- Boholm, Å. (2000). *National Objectives, Local Objectives: Railroad Modernization in Sweden*. CEFOS, Göteborg University.
- Bonaiuto, M., Carrus, G., Martorella, H. och Bonnes, M. (2002). Local identity processes and environmental attitudes in land use changes: The case of natural protected areas. *Journal of Economic Psychology* 23 (5), 631-653.
- Boverket. (2009). *Vindkraften och landskapet. – Att analysera förutsättningar och utforma anläggningar*. [online]. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/Om-Boverket/Webbokhandel/Publikationer/2009/Vindkraften-och-landskapet---att-analysera-forsattningar-och-utforma-anlaggningar/> [2011-06-07]
- Brodie, E., Cowling, E., Nissen, N., Ellis – Paine, A., Jochum, V. och Warburton, D. (2009) *Understanding participation: A literature review*. [online]. Tillgänglig: <http://pathwaysthroughparticipation.org.uk/resources/> [2010-12-08]
- Buchecker, M., Hunziker, M. och Kienast, F. (2003). Participatory landscape development: overcoming social barriers to public involvement. *Landscape and Urban Planning* 64, 29-46.
- Bucht, E., Pålstam, Y. och Wingren, C. (1996) *Trafikantupplevelse på väg*. Alnarp: Movium
- Butler, A. (2010). *Landscape as silent conflict - Sustainable multifunctional landscapes in peri-urban areas*. Paper till konferensen Managing the Urban Rural Interface, University of Copenhagen 18-21 okt 2010.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. och Tiesdell, S. (2008). *Public Places Urban Spaces – The Dimensions of Urban Design*. Oxford: Architectural Press
- Clark, J., Darlington, J och Fairclough, G. (2004) *Using Historic Landscape Characterisation*. English Heritage's review of HLC Applications 2002-03. English Heritage och Lancashire County Council.
- Clemetsen, M., Krogh, E. och Halvorsen Thorén, K. (2011). Landscape Perception through Participation: Developing New Tools for Landscape Analysis in Local Planning Processes in Norway. I: Jones, M. and Stenseke, M. (eds.) *The European Landscape Convention: Challenges of Participation*. Springer.

- COE, Council of Europe. (2000a). *European Landscape Convention, Explanatory Report*. [online]. Tillgänglig: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/176.htm> [2010-12-07]
- COE, Council of Europe (2000b). *Europeisk landskapskonvention*. [online]. Tillgänglig: <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsConvention/swedish.pdf> [2010-12-07]
- COE, Council of Europe (2011). *Parties to the convention*. [online]. Tillgänglig: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=176ochCM=8ochDF=ochCL=ENG> [2011-01-18]
- COE, Council of Europe. (2008). *Recommendation CM/Rec (2008)3 of the Committee of Ministers to member states on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention*. [online]. Tillgänglig: [http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsOrientation/Default\\_en.asp](http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsOrientation/Default_en.asp) [2010-12-07]
- Cullen, G. (1971). *The concise townscape*. 1996 ed. Oxford: Architectural Press
- Davenport, M. A. och Anderson, D. H. (2005). Getting from sense of place to place-based management: An interpretive investigation of place meanings and perceptions of landscape change. *Society och Natural Resources*, 18, 625-641.
- Direktoratet for naturforvaltning och Riksantikvaren. (2010). *Landskapsanalyse. Framgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi. Versjon februar 2010*.
- Dobson, S. (2010). *Evaluating Historic Landscape Characterisation in Practice: An action research approach*. Doktorsavhandling, University of Sheffield. Submitted July 2010.
- Elg, M. (Ed). (1986). *Historisk geografi. Ymer 86*. Stockholm: SSAG.
- Ermischer, G. (2004). Mental landscape: landscape as idea and concept. *Landscape Research*, 29 (4), 371-383.
- Español Echániz, I., Álvarez Sala, D., Fernández Belmonte, D., Gonzáles del Piñal Gómez, C., Ramírez Ramírez, A. och de Santos Marián, D. (2009). *Roads in the landscape: criteria for their planning, layout and project design*. Sevilla: Junta de Andalucía. Consejería de Obras Públicas y Transportes. [online]. Tillgänglig: [http://www.paisajeyterritorio.es/index.php/es/descargas/cat\\_view/42-produccion-centro-de-estudios-paisaje-y-territorio.html?limit=25ochlimitstart=0ochorder=nameochdir=ASC](http://www.paisajeyterritorio.es/index.php/es/descargas/cat_view/42-produccion-centro-de-estudios-paisaje-y-territorio.html?limit=25ochlimitstart=0ochorder=nameochdir=ASC) [2010-12-13]
- European Sustainable Cities and Towns (1994). *Ålborgdeklarationen: Charter of European Cities and Towns Towards Sustainability*. [online]. Tillgänglig: [http://ec.europa.eu/environment/urban/pdf/aalborg\\_charter.pdf](http://ec.europa.eu/environment/urban/pdf/aalborg_charter.pdf) [2010-11-11]
- Fairclough, G. J. (2006). A New Landscape for Cultural Heritage Management: Characterisation as a Management Tool. In (ed) Ludomir R. Lozny: *Landscape Under Pressure – Theory and practice of cultural heritage research and preservation*. Springer.
- Fairclough, G. J., Lambrick, G. och McNab, A. (1999). *Yesterday's World, Tomorrow's landscape - the English Heritage Historic landscape Project 1992-94*. London: English Heritage.
- Forman, R. T. T. (1995). *Land mosaics: the ecology of landscapes and regions*. Cambridge.
- Fraser Hart, J. (1998). *The Rural Landscape*. Johns Hopkins University Press.
- Geelmuyden, A. K. (1993). *Landskapsanalyse: planredskap og erkjennelsevei*. *Byggekunst* 3/1993, 152-157.
- Griffiths, G., J. Porter, m. fl. (2004). *The Living Landscape Project: landscape character and biodiversity*. English Nature Research Report, English Nature.
- Hague, C. (2005 a). Planning and place identity. I: Hague, C och Jenkins, P (Ed.) *Place Identity, Participation and Planning*. Oxfordshire: Routledge. (s. 3-17)
- Hague, C. (2005 b). Regional change and place identity. I: Hague, C och Jenkins, P (Ed.) *Place Identity, Participation and Planning*. Routledge. (s. 79-115)
- Hammarlund, K. (2005). *Att planera för vindkraft i människors vardag*. Kulturgeografiska Institutionen, chorus 2005:2. Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet.
- Hedfors, P. (2003) *Site Soundscapes: Landscape architecture in the light of sound*. Doktorsavhandling. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Helander- Renvall, E. (2010). Animism, personhood and the nature of reality: Sami perspectives. *Polar Record*, 46, 44-56.
- Henecke, B. och Kahn, J. (2002). *Medborgardeltagande i den fysiska planeringen*. Lunds Universitet, Lund.

- Henningsson, M., Antonson, H., Angelstam, P., Göransson, G., Folkesson, L., Mikusinski, G. och Jönsson, S. (2011). *Landscape values, outdoor recreation and participation in a Swedish road planning process*. (Submitted).
- Herring, P. (1998) *Cornwall's Historic Landscape, Presenting a Method of Historic Landscape Character Assessment*. Truro: Cornwall County Council and English Heritage.
- Herring, P. (2009). Framing Perceptions of the Historic Landscape: Historic Landscape Characterisation (HLC) and Historic Land-Use Assessment (HLA). *Scottish Geographical Journal*, 125:1, 61 — 77.
- Highways Agency and English Heritage. (2007). *Assessing the Effect of Road Schemes on Historic Landscape Character*. [online]. Tillgänglig: <http://www.helm.org.uk/server/show/nav.00h014001001> [2011-06-07]
- Hinds, J. och Sparks, P. (2007). Engaging with the natural environment: The role of affective connection and identity. *Journal of Environmental Psychology* 28, 109-120.
- Hägerstrand, T. (1994). Människan och landskapet. I: Helmfrid, S. (red.) *Kulturlandskapet och bebyggelsen*. Sveriges nationalatlas.
- IAP2, International Association for Public Participation. (2007). *IAP2 Spectrum of Public Participation*. [online]. Tillgänglig: [http://www.iap2.org/associations/4748/files/IAP2%20Spectrum\\_vertical.pdf](http://www.iap2.org/associations/4748/files/IAP2%20Spectrum_vertical.pdf) [2010-11-11]
- IAP2, International Association for Public Participation. (2007). *IAP2's Public Participation Toolbox*. [online]. Tillgänglig: [http://iap2.affinscape.com/associations/4748/files/06Dec\\_Toolbox.pdf](http://iap2.affinscape.com/associations/4748/files/06Dec_Toolbox.pdf) [2010-11-11]
- IFLA, International Federation of Landscape Architects. ([admin@iflaonline.org](mailto:admin@iflaonline.org)), 2010-09-01. *UNESCO Global Landscape Convention*. Epost till Jennie Fagerström ([jennie.fagerstrom@gmail.com](mailto:jennie.fagerstrom@gmail.com))
- Involve. (2005). *People & Participation - How to put citizens at the heart of decision-making*. [online]. Tillgänglig: <http://www.involve.org.uk/assets/Uploads/People-and-Participation.pdf> [2010-11-21]
- Jansson, U. (2011). Agrarlandskapets detaljer: från värdefull jordbruksproduktion till värdesatta objekt. I: Antonson, H. och Jansson, U. (Red.) *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900 – studier av de areella näringarnas geografi och historia*. SOLMED 53. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.
- Jenkins, P. och Hague, C. (2005). Reconceptualizing the narratives of place identity in planning I: Hague, C. och Jenkins, P.(Ed.) *Place Identity, Participation and Planning*. Oxfordshire: Routledge. (s. 207-223)
- Jones, M. (2007). The European Landscape Convention and the question of public participation. *Landscape Research*, 32, 613-633.
- Kulturdepartementet. *Pressmeddelande 12 november 2010*. [online] Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/sb/d/12627/nocache/true/a/155698/dictionary/true.12.55> [2010-11-15]
- Kristoffersson, A. (1924). *Landskapsbildens förändringar i norra och östra delen av Färs härad under de senaste tvåhundra åren: enkulturgeografisk studie*. Doktorsavhandling. Lunds Universitet.
- Lindquist, S. O. (1968). Det förhistoriska kulturlandskapet i östra Östergötland: Hallebyundersökningen. I: *Acta Universitatis Stockholmiensis: Studies in North-European archaeology nr. 2*. Stockholm, Almqvist och Wiksell.
- Lynch, K. (1984). *Good City Form*. Massachusetts: The MIT press
- Lynch, K. (1960) *The Image of the City*. Massachusetts: The MIT press
- Löfgren, O.(1997). Mellanrum – Vita fläckar och svarta hål i storstadens utkant. I: Saltzman, K och Svensson, B (red). *Moderna landskap – Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur. (s. 45-69)
- Malmström, S., Györki, I. och Sjögren, P. (1989). *Bonniers svenska ordbok*. Bonniers
- Massey, D. (1994). A Global Sense of Place. I: *Space, Place and Gender*. Mineapolis: University of Minnesota Press
- McHarg, I. L. (1969). *Design with Nature*. 1992 ed. New York : Wiley
- Meinig, D. W. (1979). The beholding eye: Ten versions of the same scene. In D. W. Meinig (Ed.), *The interpretation of ordinary landscapes. Geographical essays* (pp.33-48). Oxford University Press.
- Mels, S. (2001). *Vindkraftverk, protester och planering. En konfliktstudie av Öland*. Examensarbete vid Institutionen för teknik och samhälle, Malmö Högskola.

- Miljöministeriet. (1992). *Byens tråk. Om by og bygningsbevaringssystemet SAVE*. Köpenhamn.
- Miljöministeriet. (2007). Vejledning om landskabet i kommuneplanlægningen. [online] Tillgänglig: <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/Aarstal/2007/Landskabsvejledning.htm> [2011-06-07]
- Mucher, C. A., Klijn, J. A., Wascher, D. M. och Schaminee, J. H. J. (2010). A new European Landscape Classification (LANMAP): A transparent, flexible and user-oriented methodology to distinguish landscapes. *Ecological Indicators*, 10, 87-103.
- Naturvårdsverket. (2010). *Arbetsätt för biologisk mångfald och andra värden i ett landskapsperspektiv - En handledning*. [online]. Tillgänglig: [www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/978-91-620-6342-9.pdf](http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/978-91-620-6342-9.pdf) [2010-12-07]
- Nord, J. (2009). *Changing landscapes and persistent places - An exploration of the Bjäre peninsula*. Doktorsavhandling Lunds Universitet
- Nordiska ministerrådet. (2003). *Nordens landskap - Forprosjekt for oppfølging av den europeiske landskapskonvensjonen*. [online]. Tillgänglig: <http://www.norden.org/da/publikationer/publikationer/2003-550> [2010-10-10]
- Olwig, K. R. (2004). "This is not a landscape": Circulating reference and land shaping. I: Palang, H. M. fl. (eds.) *European Rural Landscapes: Persistence and Change in a Globalising Environment*. Kluwer Academic Publishers. (s. 41-65)
- Olwig, K. R. (2007). The practice of landscape 'Conventions' and the just landscape: The case of the European Landscape Convention. *Landscape Research*, 32, 579-594.
- Qviström, M. and K. Saltzman (2006). "Exploring landscape dynamics at the edge of the city: Spatial plans and everyday places at the inner urban fringe of Malmö, Sweden." *Landscape Research* 31(1), 21-41.
- RAÄ, Riksantikvarieämbetet. (2008). *Förslag till genomförande av den europeiska landskapskonventionen i Sverige - Slutredovisning av regeringsuppdrag*. [online]. Tillgänglig: [http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf) [2010-09-05]
- RAÄ, Riksantikvarieämbetet. (2009). *Kulturmiljöanalys: En vägledning för användningen av DIVE- analys*. [online]. Tillgänglig: <http://www.dialog.raa.se/cocoon/forlag/visa.html?id=3026> [2010-12-08]
- Regeringens skrivelse 2010. *Ratifikation av den europeiska landskapskonventionen*. Utdrag ur protokoll 2 vid regeringssammanträde 2010-11-11 (Ku2010/1817/KT).
- Saltzman, K. och Svensson, B. (1997). Inledning. I: Saltzman, K och Svensson, B (red). *Moderna landskap – Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur. (s. 9-20)
- Sampson, K. A. och Goodrich, C. G. (2009). Making Place: Identity Construction and Community Formation through "Sense of Place" in Westland, New Zealand. *Society and Natural Resources*, 22, 901-915.
- Sauer, C. O. (1925). The morphology of landscape. Reprinted in Leighley, J. (1974): *Land and life: a selection of writings of Carl Ortwin Sauer*. Berkeley: University of California Press.
- Schafer - Murray, R. (1977). *The tuning of the world*. New York: Knopf
- Schibbye, B och Pålstam, Y. (2001). *Landskap i fokus: utvärdering av metoder för landskapsanalys*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Scott, A. (2002). Assessing public perception of landscape: the LANDMAP experience. *Landscape Research* 27(3): 271-295.
- Selman, P. (2006) *Planning at the Landscape Scale*. Oxon: Routledge
- Setten, G. (2006). Fusion or exclusion? Reflections on conceptual practices of landscape and place in human geography. Special Issue: Essays on Landscape, Law and Justice, *Norsk Geogr Tidsskr* 60 (1), 32-45.
- Sitte, C. (1982). *Stadsbyggnad och dess konstnärliga grundsatser* [Original: Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen (1909)]. Stockholm: Arkitektur förlag.
- Smith, H. (2005). Place identity and participation. I: Hague, C och Jenkins, P (Ed.) *Place Identity, Participation and Planning*. Oxfordshire: Routledge.
- Sonneryd, L. (2002): *Environmental Conflicts And Deliberative Solutions. A case study of public participation in EIA in Sweden*. Örebro Studies in Sociology 5.
- Sporrong, U. (1996) *Odling landskap och landskapsbild*. Studier till Kulturmiljöprogram för Sverige. RAÄ. Stockholm.
- Sporrong, U., Ekstam, U. och Samuelsson, K. (1995). *Svenska landskap*. Lantmäteriet



- Stahlschmidt, P. och Nellesmann, V. (2009). *Metoder til landskabsanalyse : kortlægning af stedets karakter og potentiale*. 2 udgave. Grønt miljø.
- Stephenson, J. (2008). The cultural values model: An integrated approach to values in landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 84, 127-139.
- Svensson, B. (1997: 41). Vardagsmiljöer och söndagskulisser. I: Saltzman, K. och Svensson, B. (red.). *Moderna landskap – Identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur. (s. 21-44)
- Swanwick, C. och Landuse Use Consultants. (2002). *Landscape Character Assessment. Guidance for England and Scotland (and Topic Papers)*. [online] Tillgänglig: <http://www.naturalengland.org.uk/ourwork/landscape/englands/character/assessment/default.aspx> [2011-06-07]
- Thompson, I. (2003). What use is the genius loci? I: Menin, S. (Ed.) *Constructing Place – mind and Matter*. Routledge. (s. 66-76)
- Tollin, C och Widgren, M. (1992). Historical map overlays: A method for the analysis and planning of the agrarian landscape. *The Transformation of the European Rural Landscape: Methodological issues and agrarian change 1770-1914*. Wageningen.
- Tuan, Y-F. (1977). *Space and place : the perspective of experience*. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press
- UNECE. (1998). *Århuskonventionen: Konvention om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor*. [online]. Tillgänglig: <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/26/22/6b938ee2.pdf> [2010-11-11]
- Urry, J. (1992). The Tourist Gaze «Revisited». *American Behavioral Scientist* 36 (2): 172-186.
- Vindkraft kring Siljan - en landskapsbedömning*, Länsstyrelsens rapportserie 2010:02. [online]. Tillgänglig: <http://www.w.lst.se/template/NewsPage.aspx?id=9522> [2010-12-21]
- Vägverket (2006). *Dialogue Methods – An Idea Manual* [online]. Tillgänglig: [http://publikationswebbutik.vv.se/shopping/ShowItem\\_415.aspx](http://publikationswebbutik.vv.se/shopping/ShowItem_415.aspx) [2010-12-07]
- Vägverket (2009). *Justerad version av Strategisk plan 2008- 2017*. Publikation 2009:56. [online]. Tillgänglig: [http://publikationswebbutik.vv.se/upload/4864/2009\\_56\\_justerad\\_version\\_av\\_strategisk\\_plan\\_2008\\_2017.pdf](http://publikationswebbutik.vv.se/upload/4864/2009_56_justerad_version_av_strategisk_plan_2008_2017.pdf) [2011-04-15]
- Wastenson, L. och Helmfrid, S. (1996). *Sveriges geografi*. Sveriges nationalatlas 17, 1:a. utg. Vällingby, Höganäs
- Whiston Spirn, A. (1998). *The language of landscape*. New Haven: Yale University Press
- Widgren, M. (1994). Landskapet som skapare av regioner. Om hur natur och kultur formar regioner. I: *Den regionala särarten*, (red. B. Blomberg och S.-O. Lindquist). Lund, Studentlitteratur, Länsmuseumerna. (s. 55-66)
- Wu, C.J. och Isaksson, K. (2008). *Participatory mapping as a tool for capturing local perspectives on cultural landscape, – case study of Ostlänken*. Include. KTH – School of Architecture and the Built Environment Urban Planning and Environment. [online]. Tillgänglig: <http://www.mistra.org/program/mobility/include/home/publications.4.58b55df710900f8463c800023115.html>
- Wylie, J. (2007). *Landscape*. Abingdon, Oxfordshire, Routledge.

### Muntliga källor

- Geijer, M. Länsstyrelsen Örebro. Samtal 2010-11-19.
- Johansson, B. Rättviks kommun. Telefonsamtal 2010-12-20.
- Lawrence, R. Professor, University of Geneva , Faculty of Economics and Social Sciences. SLU, Uppsala. Participation at SOL Initiative: Transdisciplinarity and Participation. Seminarium 2010-11-03.
- Linnet S. C. By- og Landsbyudvikling, Skive kommune, DK. Email 2009-12-17
- Lundqvist, P. Rättviks kommun. Telefonsamtal 2010-12-20
- Löfvenberg, B. Länsstyrelsen Dalarnas län. Telefonsamtal 2010-12-20
- Swanwick, C. Department of Landscape, University of Sheffield. Samtal 2009-12-09.

## I serien Rapporter Institutionen för stad och land har tidigare publicerats:

- 2/2010 MKB-centrum. Asplund, E., Hilding-Rydevik, T., Håkansson, M. & Skantze, A.  
Vårt uppdrag är utveckling - hållbar utveckling och regional tillväxt  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-20-4
- 1/2010 Landskapsarkitekturför Berglund, U., Nordin, K.  
Barnkartor i GIS- ett verktyg för barns inflytande  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-19-8
- 7/2009 MKB-centrum Kågström, M.  
Hur ska man hantera det här med hälsa? En kunskapsöversikt om hälsans roll i konsekvensbeskrivning och transportplanering  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 6/2009 MKB-centrum Åkesson, G., Calengo, A., Tanner, C  
It's not a question of doing or not doing it - it's a question of how to do it. Study on Community Land Rights in Niassa Province, Mozambique (English version)  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2009 Naturvägledning Arnell, A., Jansson, S., Sandberg, E., Sonnvik, P.  
Naturvägledning i Sverige - en översikt  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-16-7
- 4/2009 Sida's Helpdesk for Environmental Assessment MKB-centrum Engström, L  
Liquid Biofuels - Opportunities and Challenges in Developing Countries  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-15-0
- 3/2009 Landskapsarkitektur Hedfors, P. (red.)  
Urban naturmark i landskapet en syntes genom landskapsarkitektur. Festskrift till Clas Florgård  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-14-3
- 2/2009 Miljökommunikation Andersson, Y., Setterwall A., Westberg L.  
Miljökommunikation för miljöinspektörer  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-13-6
- 1/2009 Landskapsarkitektur Berglund, U., Nordin, K., Eriksson, M.  
Barnkartor i GIS och trafiksäkerhet. Ett forskningsprojekt i samarbete med Örbyhus skola  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-12-9
- 7/2008 MKB-centrum Sandström, U. G, Hedlund, A.  
Behovsbedömning av detaljplaner  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-11-2
- 6/2008 Landsbygdsutveckling Emanuelsson, M., Johansson, E., Ekman, A-C.  
Peripheral Communities, Crisis, Continuity and Long-term Survival  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2008 Landskapsarkitektur Norrman, S., Lagerström, T.  
Grönsö park och trädgårdar  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-06-8
- 4/2008 MKB-centrum Hedlund, A., Johansson, V.  
Miljökonsekvensbeskrivning. Aktörernas roller och betydelse  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-10-5

- 3/2008 Landsbygdsutveckling Palmer, S., Nilsson, A., Roigart, A.  
Dynamic Change in Rice Production Systems in the Mekong Delta. A student's field report from An Gian  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-09-9
- 2/2008 Landskapsarkitektur Florgård, C  
Översyn av landskapsarkitektprogrammet SLU, Uppsala  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-08-2
- 1/2008 MKB-centrum Lindblom, U., Rodéhn, J.  
MKB-tillämpningen i Sverige. Antalet MKB för verksamheter och åtgärder 2005 och 2006  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-07-5  
Cumulative Effects in Swedish Impact Assessment Practice  
ISSN: 2541-12548, ISBN: 978-91-85735-02-0
- 7/2007 Norrman, S. & Lagerström, T. (2008), Landskapsarkitektur,  
*Grönsö park och trädgårdar - historik och vårdprogram 2007*,  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-06-8
- 6/2008 Emanuelsson, M., Johansson, E. & Ekman, A-K. (2008), Landsbygdsutveckling,  
*Peripheral Communities. Crisis, Continuity and Long-term Survival*,  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-05-1  
Nr 11 i serien *Skrifter från forskningsprojektet Flexibilitet som tradition, Ängersjöprojektet*,  
ISSN: 1650-9102
- 5/2007 Lerman, P. & Hedlund, A. (2007), MKB-centrum SLU,  
*Miljöbedömning och andra konsekvensanalyser i vattenplanering*,  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 4/2007 MKB-centrum SLU. (2007), MKB-centrum SLU,  
*Biologisk mångfald i miljökonsekvensbeskrivningar och strategiska miljöbedömningar. Bakgrundsdokument till konventionen om biologisk mångfald, beslut VIII/28: Frivilliga riktlinjer om konsekvensbedömning innefattande biologisk mångfald*,  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-03-7
- 3/2007 Wärnbäck, A. (2007), MKB-centrum SLU,  
*Cumulative Effects in Swedish Impact Assessment Practice*,  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-02-0
- 2/2007 Myhr, U. (2007), Landskapsarkitektur,  
*Miljövärdering av utemiljöer. Metodbeskrivning för EcoEffect Ute*,  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-01-3
- 1/2007 Helmfrid, H. (2007), Landsbygdsutveckling,  
*Natursyn. Tre svar på vad natur är*,  
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-00-6



Landskapets och landskapsanalysens roll i planeringen påverkas av implementeringen av den europeiska landskapskonventionen (ELC) som nyligen inletts i Sverige. Kravet ökar på hantering av landskapsfrågor och på medverkan från allmänheten i till exempel infrastrukturprojekt. Därför behöver olika aktörer få aktuell kunskap om landskap och analys av landskap och så långt möjligt skaffa sig gemensamma referensramar i ämnet.

Vägar och järnvägar har en avgörande betydelse för människors möjligheter att uppleva landskap. Samtidigt utgör de ingrepp som kräver kunskap och respekt för de landskap med sina sociala sammanhang som påverkas. Genom ELC har fokus ökat på "vardagslandskapet", dvs. de landskap som används och värderas av människor oavsett sådana värden som utomstående experter kan bedöma.

Den här rapporten är den första redovisningen i ett forskningsuppdrag från Trafikverket: Bättre landskapsanalys för transportsektorn. Vi kallar den kunskapsunderlag, och den ska vara en källa till bildning och utbildning i frågor som rör landskap och landskapsanalys med fokus på väg- och järnvägsplanering. Arbetet utgår från en bred genom-

gång av forskning om landskap som fenomen och begrepp, om upplevelse av landskap och om människors möjligheter att påverka landskap och landskapsplanering. Vi har inte begränsat oss till, men särskilt lyft fram sådan kunskap, som har direkt relevans för transportinfrastruktur och för nordiska förhållanden.

Rapporten redogör för ELC: s förhållande till landskapet som sådant och till olika aspekter av landskap. Ett särskilt fokus har lagts på att utreda begreppen landskap och identitet och relatera dem till andra, centrala begrepp som "plats" och "karaktär". Ett avsnitt hanterar allmänhetens medverkan i landskapsanalyser och planering. Vidare diskuteras olika typer av landskapsanalyser och ett antal goda exempel presenteras och går igenom.

Landskapet finns överallt och landskapsbegreppet kan användas i olika skalor, inte bara om stora områden. Det har också relevans likaväl i städer som på landsbygden. Infrastrukturen berör alla slags landskap. Med den här rapporten hoppas vi bidra till ett ökat intresse för landskapet i sin helhet, särskilt hos dem som genom stora projekt sätter avgörande och långvariga avtryck i vår gemensamma livsmiljö.

Rapporten ges ut vid institutionen för stad och land, SLU - Sveriges lantbruksuniversitet. I serien utges rapporter från avdelningarna för landsbygdsutveckling, landskapsarkitektur, miljökommunikation samt Centrum för naturvägledning, som alla är en del av institutionen.

Föreliggande rapport är utgiven vid avdelningen för landskapsarkitektur. Ämnesansvarig redaktör är Ulla Berglund.

Landskapsarkitektur är konsten att väga samman funktion, skönhet, hållbarhet och ekonomi till utformning av människans byggda yttre miljö – i vid mening hennes landskap. Ämnet rör sig över en bred skala, från fysisk planering av regioner och kommuner till gestaltning av urbana rum, med människan i centrum och oftast med växtligheten som en viktig utgångspunkt. Ämnesområdet baseras på många olika vetenskapliga discipliner, vilket skapar en flervetenskaplig miljö för både grundutbildning och forskning. Sådana grundläggande discipliner är teknik, naturvetenskap, samhällsvetenskap och konstvetenskap.